

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

MASROP E-Dergi
Cilt 17.2
Kasım 2023

© MASROP E-Dergi, 2023

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi

E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir elektronik dergidir

MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır
Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Elektronik Site Sorumlusu / Web and Graphic Design
Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design
Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone
0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail
masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address
<http://www.masrop.org>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım
Ceren Baykan (TÜ)

Cilt 17 Sayı 2 KASIM 2023

Yayımlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler (tekil veya toplu şekilde) basılı olarak çoğaltılamaz veya yayımlandığı sitelerden indirilerek, ticari veya başka bir amaçla dijital platformlarda paylaşılamaz. **Yayın etiği açısından yazarların (indirdiği pdf dosyayı doğrudan yüklemesi değil),** personel sayfalarında ve *academia.edu* ve *researchgate.net* gibi açık akademik veri tabanlarında **makalesinin yayımlandığı sayfanın uzantısını yüklenerek dosya ulaşımı vermesi uygundur.** Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımlar mümkün olmakla birlikte görsellerinin başka yayında kullanımı makale yazarının, görsel sahibinin özel iznine bağlıdır. Makalelerin yazın ve görsel içeriğinin etik ve yasal sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. MASROP E-Dergi makalelerinin görselleri aksi belirtilmediği ve kaynak gösterilmediği sürece makalenin yazarına aittir.

© MASROP E-Dergi, 2023

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) *Baş Editör*

Doç. Dr. Ergün Karaca (TÜ) *Editör*

Ceren Baykan (TÜ) *Yayın Editörü*

Uğur Alanyurt (MSGSÜ) *Yardımcı Yayın Editörü*

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Oktaay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor (Vefat 2013)*

Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ emekli)

Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebali Ü emekli)

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ emekli)

Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü emekli)

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ emekli)

Dr. Işık Şahin (TÜ emekli)

Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / Vefat 2019)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) - *Önasya Arkeolojisi Alan Editörü*

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) - *Antik Çağ Arkeolojisi Alan Editörü*

Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü) - *Antropoloji Alan Editörü*

Prof. Dr. Hasan Peker (İÜ) - *Hititoloji Alan Editörü*

Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ) - *Sanat Tarihi Alan Editörü*

Doç. Dr. Aliye Erol (İÜ) *Nüvizmatik Alan Editörü*

Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ) - *Mimarlık Alan Editörü*

Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) - *Koruma Onarım Alan Editörü*

Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) - *Paleoantropoloji Alan Editörü*

Mert Uğur Kara (TÜ) - *İngilizce Dil Editörü*

Sekreteryaya Kurulu / Secretariat Board

Didem Baş (TÜ), Coşkun Sivil (TÜ), Gamze Üsküplü Akgül (TÜ), Osman Vuruşkan (TÜ)

Dergimiz *Academic Search Complete, EBSCO, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS* gibi alan indekslerinde taranan “Alan İndeksleri Tarafından Taranan Ulusal Hakemli Dergi” konumundadır ve Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) ve ana siteden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı yayımlanmaktadır.

Hakem Danışma Kurulu / Advisory Board

Unvan ve soyadı alfabetik / Title and surname alphabetic

Prof. Dr. Sennur Akansel (TÜ) Prof. Dr. Serdar Aybek (9 Eylül Ü)
Prof. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)
Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ) Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ)
Prof. Dr. Başak Boz (TÜ) Prof. Dr. Özlem Çevik (TÜ)
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İÜ) Prof. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü)
Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü) Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)
Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü) Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)
Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü) Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü)
Prof. Dr. Kaan İren (Muğla Sıtkı Koçman Ü) Prof. Dr. Hatice Kalkan (Tekirdağ N. Kemal Ü)
Prof. Dr. Semiha Kartal (TÜ) Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)
Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (MSGSÜ) Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü)
Prof. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü) Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü)
Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü) Prof. Dr. Hasan Peker (İÜ)
Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü) Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)
Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ) Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü) Doç. Dr. N. Çiçek Akçıl Harmankaya (İÜ)
Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ) Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü)
Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Ü) Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü)
Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü) Doç. Dr. Emre Erdan (AMÜ)
Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ (Gazi Ü) Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ)
Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ) Doç. Dr. Aliye Erol (İÜ)
Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü) Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü)
Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ) Doç. Dr. Gökhan Kağnıcı (Katip Çelebi Ü)
Doç. Dr. Ergün Karaca Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü) Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ)
Doç. Dr. Aşkın Özdzibay (İÜ) Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ) Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)
Doç. Dr. Özgür Turak (İÜ) Doç. Dr. Murat Türkteki (Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) Doç. Dr. Özgü Çömezoğlu Uzbek (İÜ)
Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü) Doç. Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (S. Demirel Ü)
Doç. Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)

Dr. Ahmet İhsan Aytekin (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Mustafa Bilgin (Afyon Kocatepe Ü)
Dr. Baki Demirtaş (TÜ) Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)
Dr. Burcu Kırmızı (Yıldız Teknik Ü) Dr. Serdar Mayda (Ege Ü)
Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü) Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ)
Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü) Dr. Veysel Tolun (ÇOMÜ)
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)
Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

Cilt 17 Sayı 2 Kasım 2023 Hakemleri

Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken (İÜ) Doç. Dr. Nihal Petek Boyacı (Medeniyet Ü)
Doç. Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü) Doç. Dr. Aliye Erol (İÜ)
Dr. Erdal Ünal (Kocaeli Ü)

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın Kurulu / <i>Editorial Board</i>	iii
MASROP E-Dergi Hakem Danışma Kurulu / <i>Advisory Board</i>	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi
İthaf Dr. Adil Özme	vii
Araştırma Makalesi	
Bengü Cennet Coşkun	1-13
Mitolojik Bir Sahne Olarak Thebai <i>Thebai As A Mythological Scene</i>	
Araştırma Makalesi	
Sinem Güzel Yıldırım	14-32
Emesa'lı Güneş Tanrısı'nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları <i>Sacred Stone of the Emesa Sun God: Emesa Baetyloi on Asia Minor Coins</i>	

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

Editörden

29 Ekim 1923'ten 29 Ekim 2023'e Cumhuriyetimiz 100 yaşında. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk tarafından "En Büyük Bayram" olarak tanımlanan Cumhuriyet Bayramınızı Masrop Dergisi olarak kutluyoruz. Başta Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere cumhuriyetimize katkı sağlayalar şükranlarımızı sunarız.

Cumhuriyetimizin 100. Yaş gününe denk gelen 2023 Kasım sayımızda siz okuyucularımızla iki araştırma makalemizi buluşturmaktan mutluluk duymaktayız. İlk makalemiz "Emesa'lı Güneş Tanrısı'nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları" başlıklıdır. Sami kökenli beth-el kelimesinden türeyen ve cennetten düşen, doğaüstü özellikler taşıyan, kendi iradesi olan, konuşabilen ve savaşta zafer getiren taşlar olarak geçen baetylosların sikke üzerindeki betimi makalede ele alınmaktadır. Ayrıca makalede Emesa'nın güneş tanrısının baetylosunun İmparator Elagabalus tarafından başkent Roma'ya götürülmesini konu alan Küçük Asya kentleri Anazarbos, Hierapolis-Kastabala, Ephesos, Hierapolis, Prusias ad Hypium, Iuliopolis ve Kolybrassos incelenmiştir. Bu sayımızın ikinci makalesi "Mitolojik Bir Sahne Olarak Thebai" başlıklıdır. Makalede Antik Yunanistan'ın önemli kentlerinden Thebai konu edilmiştir. Çalışmada Homeros'tan başlamak üzere Hesiodos, Apollodoros, Sophokles, Pausanias ve Seneca gibi seçilmiş Yunan ve Latin yazarlarının eserlerinden kentin özellikleri, coğrafyası, mitolojik karakterleri hakkında bilgi verilmektedir.

Dergimizin bu sayısına katkı sağlayan başta her iki makalenin yazarına ve hakemlerimize teşekkür ederiz.

Edirne, 2023

İthaf Dr. Adil Özme

Sivas / Zara'da 15 Ocak 1965 tarihinde doğan, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde görevli arkeolog ve Sanat Tarihçisi Dr. Adil Özme 22 Ağustos 2023'te aramızdan ayrılmıştır. Çoğumuzun 20 yılı aşkın bir süredir Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu ardından basılan yayınların yayın sorumlusu olarak tanıdığımız Dr. Adil Özme'nin kaybının ardından, Cumhuriyetin 100. yılı onuruna olan MASROP E-Dergi'nin Kasım 2023 sayısını aynı zamanda Dr. Adil Özme anısına ithaf etmenin doğru olacağını düşündük.

Adil Özme, Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Haziran 1988 Coğrafya Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde "Göreme Tokalı Kilise" teziyle tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde Temmuz 1993'te "Malatya Müzesindeki İslam Devri Sikkeleri" başlıklı Yüksek Lisans ve aynı bölümde Kasım 2000'de "Urfa (Merkez) Hanları" Doktora tezlerini vermiştir. Almanca ve Osmanlıca dillerini bilen Adil Özme, Anadolu Sanat Tarihçiler Derneği kurucu yönetim kurulu üyesi ve Müzeciler Derneği üyesi görevlerinde bulunmuştur. Ocak 1989'da Malatya Müzesi'nde, Temmuz 1993'te Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'nde, Aralık 1997'de Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde Müze Araştırmacısı görevi almıştır. Almanya'nın Berlin Kentinde düzenlenen "1000 Tanrılı Halk: Hititler" sergisinde 2002 yılında Bakanlık Temsilciliği yapmıştır. Mart 2011'den itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde arkeolog olarak görev almıştır. Dr. Adil Özme 1998-2014 yılları arasında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde, 2003-2008

yılları arasında Argos Gemicileri Dergisi'nde, 2007-2011 yılları arasında Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ Dergisi'nde ve 2019-2023 yılları arasında Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Dergisi'nde yayın ve danışma kurulu üyelikleri görevlerini üstlenmiştir. Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü'nde 1994-1995 yıllarında "Müzecilik, Sergileme Depolama", 2007-2011 yıllarında "Sanat Tarihi" ve "El Sanatları" derslerini vermiştir.

1985'te Alanya Kalesi ve Konya Kubadabad Karılarında, 1989'da Malatya Darende Maşattepe Tümülüsü Kurtarma Kazısında, 1995'te Alanya Kalesi Kazısında, 2000'de Aydın Aphrodisias Antik Kenti Sit Alanı Sınırlarının Tespiti İçin Yapılan Sondaj Kazısı Çalışmalarında heyet üyesi olarak bulunmuştur. 1990'da Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazılarının, 1991'de İzmir Teos Antik Kenti Yüzey Araştırmalarının 1992 ve 1998'de Malatya Aslantepe Kazılarının, 2002 ve 2006'da Afyon/Emirdağ, Amorium Antik Kenti Kazılarında, 2003'te Alanya Kalesi Kazılarında, 2007'de Lapseki ve Çan ilçeleri Yüzey Araştırmasında, 2008'de Denizli İli, Kale İlçesi Kale-i Tavas Kazılarında, 2018'de Ayvacık ve Ezine İlçeleri Bizans Dönemi Yerleşmeleri Yüzey Araştırmasında ve 2019'da Ayvacık İlçesi "Assos ve Komşu Polisler" Yüzey Araştırmasında Bakanlık temsilciliği yapmıştır.

Adil Özme 1998 yılından itibaren Kazı Sonuçları Toplantısı ciltlerinin (19.-30., 37.-41. ve 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları), Araştırma Sonuçları Toplantısı ciltlerinin (15.-26. ve 29.-33.), Arkeometri Sonuçları Toplantısı ciltlerinin (13.-24. ve 31.-32.), Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ciltlerinin (8.-17., 20.-23. ve 26.-27.); 2001 ile 2011 yılları arasında da Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisinin yayın sorumlusu olmuştur. Sempozyum bildirilerinin yanı sıra: Türkiye Müzeleri (Ankara 2002), I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu (Ankara 2004), Isparta Müzesi (Ankara 2005), Edirne Müzeleri ve Örenyerleri (İstanbul 2006), Burdur Müzeleri ve Örenyerleri (İstanbul 2007), Kayseri Müzeleri ve Örenyerleri (İstanbul 2007), Afyon Müzeleri ve Örenyerleri (İstanbul 2007), Manisa Müzeleri ve Örenyerleri (İstanbul 2016) ve Gümüşhacıköy İlçesi Türk Devri Mimarlık Eserleri (Bayram, F., Ankara 2018) kitaplarının da yayın sorumluluğunu yapmıştır.

Dr. Adil Özme akademimize gerek aşağıdaki yayınları gerekse üstlendiği yayın sorumluluklarıyla kalıcı izler bırakmıştır.

Adil Özme'nin Yayınları

- Özme, A., "ODTÜ Müzesine Yalıncağ Kazısından Gelen Dört Sikke Üzerine Gözlemler", **Türk Arkeoloji Dergisi**, XXXI, Ankara 1999, s. 345-350.
- Özme, A.-Ashton, R.-Lightfoot, C., "Ancient and Mediaeval Coins in Bolvadin (Turkey)", **Anatolia Antiqua, Eski Anadolu**, VIII, Paris, 2000, s. 171-195.
- Özme, A., "Urfa Hanları Üzerine Gözlemler", **IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 24-27 Nisan 2000, Van, 2000, s. 23-30.
- Özme, A.-Lightfoot, C., "Afyon Müzesindeki Figürlü Bir Anadolu Selçuklu Sikkesi Üzerinde Etüt", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara, 2001, s. 71-75.
- Özme, A., "Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Figür Programı", **V. Ortaçağ Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu**, Ankara 19-21 Nisan 2001, Ankara, 2001, s. 437-450.
- Özme, A., "İslam Devri Sikkelerinde Çift Başlı Kartal Figürleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Gönül Öney'e Armağan)**, İzmir 10-11 Ekim 2001, İzmir, 2002, s. 461-466.
- Özme, A.-Şahin, H., "Geleneksel Malatya Evlerinde Cümle Kapıları", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2, Ankara, 2002, s. 123-128.
- Özme, A., "Artuklu ve Zengi Sikkelerinde Grek ve Roma Sikkelerinin Etkileri", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu**, Kayseri 08-10 Nisan 2002, Kayseri, 2002, s. 649-660.
- Özme, A., "Mengüceklî Beyliği Sikkeleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı: XIII/1, Nisan/April 2004, İzmir, 2004, s. 95-105.
- Özme, A., "Anadolu Selçuklu Sikkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", **İdol**, Yıl: 6 Sayı: 21, Nisan-Haziran 2004, Ankara, 2004, s. 38-40.
- Özme, A., "Aslan-Binici Kompozisyonlarını İçeren Sikkeler Üzerine Değerlendirme", **Türk Nüsmatik Derneği Sevgi Gönül Hatıra Sayısı**, İstanbul, 2005, s. 52-57.
- Özme, A., "Ruha (Urfa) Hanları Üzerine Bir Değerlendirme", **Belleten**, LXIX, 254 (Nisan 2005), Ankara, 2005, s. 131-144.
- Özme, A., "Ruha (Urfa) Barutçu (Yahudi) Hanı", **Sanat Tarihi Dergisi**, (Yrd. Doç. Dr. Lale Bulut'a Armağan), Sayı: XIV/1, Nisan 2005, İzmir, 2005, s. 241-259.
- Özme, A., "Tek Katlı ve Kısmen İki Katlı Ruha (Urfa) Hanları", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Yıl: 2005, Sayı: 5, Ankara, 2005, s. 81-96.
- Özme, A., "Ruha (Urfa)'da Bir Grup Şehirci Hanı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 29, Ankara, 2005, s. 287-343.
- Özme, A., "Günümüze Ulaşmayıp Yayın ve Arşiv Kaynaklarından Saptanan Ruha (Urfa) Hanları Üzerine Bir Bakış" **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı: XV/I, Nisan 2006, İzmir, 2006, s. 97-111.
- Özme, A., "Sikke ve Mühür Sanatı", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)**, Cilt: 2, Ankara, 2006, 565-573.
- Özme, A.-Avan, F., "Darb-ı Sak Kalesi", **Hatay**, Sayı: 11, Mayıs 2007, İstanbul, 2008, s. 6-11.
- Özme, A., "Yayın ve Arşivlerden Şanlıurfa Hanları" **Güneydoğu Anadolu Bölgesi**, Ankara 2009.
- Özme, A.-Kocaeli, F.-Süslü, O. M., **Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde**, Niğde, 2010.
- Özme, A., "Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Bizans Etkileri", **1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu**, İstanbul 25-28 Haziran 2007, İstanbul, 2010, s. 148-150.
- Özme, A.-Katsari, K.-Lightfoot C. S., **The Amorium Mint and the Coin Finds**, Berlin, 2013.
- Özme, A.-Eskici, B., "Eski Malatya (Battalgazi) Kalesi Üzerinde Bir Araştırma", **Prof. Dr. M. Taner Tarhan'a Armağan**, İstanbul, 2013, s. 197-210.
- Özme, A., "Kaynaklardan Saptanan Ruha (Urfa) Hanları Üzerine Bir Bakış", **Harran ve Urfa'da Geçmiş Zaman İzleri**, (Ed. Ayfer Tahancı), Ankara, 2017.
- Özme, A.-Eskici, B., "Çorum Kalesi", **Prof. Dr. Bozkurt Ersoy'a Armağan**, İzmir, 2022 (Baskıda).
- Özme, A., "A Life Devoted to Archeology: Christopher Sherwin Lightfoot", **Christopher Sherwin Lightfoot'a Armağan** (Baskıda).
- Özme, A., "Assos Kazısı Osmanlı Sikkeleri" (Baskıda)
- Özme, A., "Büklükale Kazısında Ortaya Çıkarılan Anadolu Selçuklu Sikkeleri" (Baskıda).
- Özme, A., "Darü'l Mülk Konya'da Bastırılan Anadolu Selçuklu Sikkeleri", **Darü'l Mülk Konya**, İstanbul (Baskıda).

Araştırma Makalesi

Mitolojik Bir Sahne Olarak Thebai

Thebai As A Mythological Scene

Bengü Cennet Coşkun *

Öz

Anlatılarda mitolojik bir sahne görevi gören Thebai, Homeros'tan Apollodoros'a, Sophokles'ten Seneca'ya pek çok eserde, özellikle trajik mitlerle bağlantılı bir şehir olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmanın amacı Antik Çağın seçme metinleriyle dönemin coğrafyasının ve anlatısının önemli bir parçası olan Thebai şehrinin bir resmini çizmektir. Ardından şehrin dramatik yapısını ortaya koymak amacıyla, bağlantılı olduğu başlıca mitolojik karakterler belirlenecek, Kadmos soyu ve tanrı Dionysos ile olan bağlantısı açıklanacaktır. Aslında konuyla ilgilenen araştırmacılara kaynak olacak bir derleme oluşturmak amacıyla olduğumuzdan, Thebai şehrine dair akla gelebilecek genel sorular seçme metinler ışığında yanıtlanmaya çalışılacaktır. Yunan dünyasının kalbi Atina'nın oldukça yakınındaki bu şehre, Antik Çağ insanının penceresinden bakılacak, mitoloji ve trajediyle arasındaki kuvvetli bağın nereden kaynaklandığı açıklığa kavuşturulacaktır.

Anahtar kelimeler: Thebai, Mitoloji, Trajedi, Kadmos, Antik Yunan.

Abstract

Thebai, which serves as a mythological scene in narratives, appears in many works from Homer to Apollodoros, Sophocles to Seneca, especially as a city associated with tragic myths. The aim of this study is to draw a picture of Thebai, with selected texts of Antiquity, the city which is an important part of the geography and narrative of the period. Then, in order to reveal the dramatic structure of the city, the main mythological characters with which it is connected will be revealed, and its connection with the lineage of Cadmus and Dionysus will be described. Another aim is to provide a compendium that will serve as a reference for researchers interested in this topic; for this reason, general questions about the specific structure of the city of Thebai will be answered. In the light of selected texts, this city, which is very close to the heart of the Greek world, Athens, will be seen from the perspective of the ancient people, and it will be revealed where the strong connection of the city with mythology and tragedy stems from.

Key words: Thebai, Mythology, Tragedy, Cadmus, Ancient Greek.

* Dr. Bengü CENNET COŞKUN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. E-Posta: bcennet@istanbul.edu.tr. Orcid No: 0000-0002-8500-5614.

Mitolojik Bir Sahne Olarak Thebai

Antik dünyada bazı şehirlerin sadece kendine has özellikleri vardır; Delphoi kehanet dolu bir tapınakla, Thesselia bölgesinin şehirleri herkesi etkileyen büyücülerıyla ya da Argos meşhur gemicileriyle anılır. İşte Thebai şehri de bunlar gibi trajik olayların sahnesi olarak tanınır. Bu çalışmada, Antik Çağ metinlerinden seçmelerle Thebai şehrine odaklanılacaktır. Buna göre en bilindik anlatısıyla Sophokles'in *Oidipous Tyrannos* ve Seneca'nın *Oedipus* eserlerinde, her gün doğumunda neler olacağı belirsiz, hastalıklarla dolu, karanlık ve puslu memleket Thebai kentinin cisminin tanımına gelmeden isminin tanımıyla başlayacağız. Şehrin tam adı *Thebai* (Θήβαι) veya *Thebe* (Θήβη) olarak Grekçedir, Latince'ye *Thebae* olarak geçer. Karşımıza ilkin Homeros'ta çıkar *Ilias*'ın sonunda Hektor'un güzel eşinin bu şehirden geldiğini öğreniriz ve aslında şehrin en meşhur özelliğine, yani yedi kapılı oluşuna vurgu da ilk kez burada yapılır¹.

“ἡμεῖς καὶ Θήβης ἔδος εἶλομεν ἑπταπύλοιο²
παυρότερον λαὸν ἀγαγόνθ' ὑπὸ τείχος ἄρειον,”

“Yedi kapılı *Thebai*'yi ele geçirdik

Daha kuvvetli haldeki surlara daha az adamla dayandık,” (Hom. *Il.*, 22.479-480).

Homeros'un *Odysseia*'ndaysa kahraman Odysseus, yer altına Thebai'nin ünlü kahini Teiresias'ı bulmak için iner³. Odysseus önemli bir sembol olarak Teiresias'ı çağırarak için kurbanını kesip kanını döktükten sonra, kana üşüşen ruhlar arasında soylu kişilerin eşleri de vardır, bunların biri de Antiope'dir.

“τὴν δὲ μετ' Ἀντιόπην ἴδον, Ἀσωποῖο θύγατρα,
ἧ δὴ καὶ Διὸς εὖχετ' ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι,
καὶ ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδ', Ἀμφιόνά τε Ζῆθόν τε,
οἱ πρῶτοι Θήβης ἔδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο,”

“Ve daha sonra Antiope'yi gördüm, Asopos'un kızı,

Zeus'un kollarında uyuduğuyla övünen,

Ve ondan, Amphion and Zethus adında iki oğlan doğuran,

Ki onlar yedi kapılı Thebai şehrini ilk kuranlardır.” (Hom., *Ody.*, 11. 260-263).

Pausanias'ın, *Periegesis Hellados* eserindeyse Antiope'nin Thebai'nin kurucularının annesi olduğu ve buranın Kadmeia'nın aşağısında olduğu tarif edilir (Pausanias, 2.6.4). Pausanias, *Kadmeia* olarak adlandırılan yerde Thebai şehrinin kurulduğunu söylerken, Homeros'ta aktarılan şehrin kurucularının cesur Ampihon ve Zethos olduğu teyit edilir. Öte yandan

¹ Hektor'un karısı surların önüne çıkıp Hektor'un cesedini gördüğünde başında ağlamaya ve onunla olan hikayesini anlatmaya başlar; “Sen Troia'da doğmuşsun, bense *Thebe*'de ormanlı Plakos'un eteğinde,” Hatta daha öncesinde Agamemnon, Tydeus'un oğlu Diomedes'e atalarının Thebai şehrinin surlarına dayandığını ve *Kadmos* soyuna karşı cesurca durduğunu söyler (Hom. *Il.* 4.378). “οἱ δὲ τότε ἑστρατόωνθ' ἱερὰ πρὸς τείχεα Θήβης,” “Thebai'nin kutsal surlarına savaş açmışlardı, Kendilerine görkemli müttefikler versin diye tanrılara yalvarıyorlardı.”

² *Eptapuloio* kelimesi yedi anlamına gelen *epta* (ἑπτά) ve kapı anlamına gelen *pulos* (πύλος) kelimelerinden oluşur ve “yedi kapılı” anlamına gelerek Thebai şehrini niteler (Lidell ve Scott 1940: ἑπτάπυλος).

³ Kahraman Odysseus, adı daima trajedilerde geçen ve ölümden sonra bile bilince sahip olma özelliğine sahip tek kahin olan Teiresias, şehirle öyle organik bir bağa sahiptir ki adının yanında Thebai ismi olmadan neredeyse hiç anılmaz. Bu kahinin neredeyse tüm trajedilerde zamansızca olacaklardan haber veren konumunda olması da, yine trajedilerle örülü şehrin yapısına oldukça uygundur (Rose 2006: 87-90).

Apollodoros’un *Bibliothēke*’sinde Zethos’un, adını şehre veren Thebe ile evlendiği aktarılır⁴. Homeros’un göndermesi, ismin nasıl verildiğiyle birlikte Apollodoros’ta böyle işaret edilir. Bu açıdan çeşitlilik gösteren söylencelerin iç içe geçen ve birbirini tamamlayan anlatılar olduğu da düşünülebilir (Kühr 2014: 324).

Thebai ile ilgili hikaye çeşitliliği, şehrin coğrafi konumuyla ilgili farklı bilgilerin oluşmasına sebep olmuştur. Berman bir anlatı topografyası olarak *Thebai* şehrini arkeolojik ve filolojik açıdan incelediği çalışmasında, dikkati buraya, Thebai şehrinin gerçek coğrafi alanının anlatılarla biçim değiştirmesine çeker. Berman, mekânın coğrafi yapısının gerçekle bağlantılı mitlerle ünlendiği için başka bir şeye dönüştürülmüş olması üzerinde durur (Berman 2002: 73-74). Aslında bu oldukça olasıdır. Peki, şehrin yapısı nasıldır? Şehrin izlerini sürebildiğimiz önemli oyunlardan biri Aiskhylos’un *Hepta Epi Thebas (Thebai’ye Karşı Yediler)* eseridir. Eserin içinde haberciyle yapılan konuşmalarda veya koro ve Eteokles’in konuşmalarında şehrin kapıları hakkında bilgiler verir:

“ἐγὼ δὲ γ’ ἀνδρας ἔξ ἐμοὶ σὺν ἐβδόμῳ
ἀντηρέτας ἐχθροῖσι τὸν μέγαν τρόπον
285εἰς ἑπτατειχεῖς ἐξόδους τάξω μολῶν,
πρὶν ἀγγέλους σπερχνοὺς τε καὶ ταχυρρόθους
λόγους ἰκέσθαι καὶ φλέγειν χρεῖας ὕπο.”

“Kendi adıma, bir haberci acele ve telaşlı sözlerle gelip her şeyi ateşe verecek bir krize yol açmadan önce, gidip surların yedi girişine düşmanla savaşmak üzere altı adam yerleştireceğim, yedinci olarak kendimle birlikte.” (Aiskhylos, 284-285).

Şehri çevreleyen surları yedi kapıyla açılır Boeotia’ya ve her bir kapının düşman saldırılarına karşı tutulması gerekir. Eserin içinde dağınık olarak bu kapıların isimleri de sıralanır. Örneğin 377. satırda haberci Eteokles’e birinci kapı olduğu düşünülen Proitides’in önünde duran Tydeus’tan bahseder⁵; ya da Eteokles’in birliklerinin önüne dizildiği Neistai kapısından da 460. satırda bahseder⁶. Isabelle Torrance Aiskhylos’un tragedyasını incelediği çalışmasında bu kapı isimlerini listeler. Torrance, ilk kapıya *Proitides*, ikincisine *Elektrai*, üçüncüsüne *Neistai*, dördüncüsüne *Athena Onka* kapısı, beşincisine *Kuzey (Borraia)* kapısı, altıncısına *Homoloides*, yedincisine de *Yedinci (Hebdomai)* adı verildiğini sıralar (Torrance 2007: 17). Buna benzer bir başka sıralamaysa Berman’ın yukarıda bahsettiğimiz çalışmasında karşımıza çıkar. Berman, Antik Çağda Thebai şehrinin meşhur kapılarının isimleri hakkında bir ağız birliği olup olmadığını araştırır, özellikle birinci, üçüncü ve altıncı kapının adının pek çok eserde aynı geçtiğini tespit eder (*Proitides*, *Elektrai*, *Homoloides*) (Berman 2002: 75-76). Bir anlatı topografyası olarak bakıldığında kapı adları arasında gösterilen farklılık, coğrafi konum ve yapıya da gösterilir.

⁴ Apollodoros, 3.5.6. “γαμεῖ δὲ Ζῆθος μὲν Θήβην, ἀφ’ ἧς ἡ πόλις Θῆβαι”. Söz konusu kent burada Homeros’taki poetik biçimi olan Thebe ile değil, açıkça *polis* olan Thebai şeklinde yazılmıştır (Smith ve Trzaskoma 2007: 50). Zethos’un eşi olan ve kente adını veren Thebe ırmak tanrısı Asopos’un kızıdır. “Zethos, Thebai şehrine adını veren Thebe ile evlenir.”

⁵ Aiskhylos, 377. “Τυδεὺς μὲν ἤδη πρὸς πύλαισι Προίτισιν βρέμει”, “Tydeus zaten Proitides Kapısı’nın karşısına saldırıyor.”

⁶ Aiskhylos, 460. “πύλαισι Νηίστισι προσβαλεῖν λόχον”, “Neistai Kapısı’na doğru fırlatmak için ...”

Hesiodos'a göre olabilecek en parlak çağlardan biri Thebai'de kurulmuştur ve onu Troia kadar ünlü yapmıştır (Hes. *EKH.*, 156-163). Öte yandan Kühr'ün Boeotia'da *ethnos* ve *polis* kavramları üzerine yaptığı çalışmada bölgedeki Thebai şehrinin önemli bir merkez olduğundan bahseder. Şehir yedinci yüzyılda müstahkem bir şehirken bir kültür merkezine dönüşür. Zira Atina'ya çok yakın olan Thebai, eğitilmiş konuklar ağırlar ve kültürel ilişkiler sürdürür (Kühr 2006: 367). Öte yandan yukarıda da bahsettiğimiz üzere *polis* olarak yapısı mitlerle biçim değiştirmiştir. Oedipus'un anlatısının kenti olarak artık polis özelliğiyle karşımızda değildir, mitler kenti *apolis* yapar ve mitolojik karakter de bir noktada apolitiktir (Vernant ve Naquet 1990: 121-122). Şehirle ilgili coğrafi bilgiler verirken mitolojik simgelerinden de bahseden bir başka kaynak da Romalı yazar Plinius Maior'dur.

“cuius anthedon, onchestos, thespiae liberum oppidum, lebadea nec cedentes athenis claritate quae cognominantur boeotiae thebae, duorum numinum liberi atque herculis, ut volunt, patria. et musis natalem in nemore heliconis adsignant. datur et his thebis saltus cithaeron, amnis ismenus.”

“Anthedon, Onchestos, özgür kasaba Thespieae, Lebadea, Boeotia adıyla birlikte anılan ve şöhrette Atinalı'lardan geri kalmayan Thebae'ı içeren toprak, iki tanrısal yapının, *Liber* ve *Hercules*'in vatanıdır. Üstelik Musa'ların doğum yerinin Helicon ovası olduğu işaret edilir. İşte bu Thebae'da Cithaeron çayırı ve Ismenus nehri de bulunur.” (Plin., *Nat. His.*, 4. 12).

Kuzeyinde Ampheion tepeleri, güneyinde şehrin en yüksek noktası ve iki yanı da nehirlerle çevrili olan Thebai şehri, etrafındaki dağlar ve ovalarla Boeotia'nın parçasıdır. Üstelik Plinius bahsi geçen Thebai şehrini, Mısır'daki adaşından ayırmak arzusundadır. Mitolojik göndermeler de yaparak şehrin adıyla anılan iki tanrısal ögeyi vurgular: ünlü kahraman Hercules ve Dionysos'un Latince adlarından biri olan Liber. Dionysos'un şehirle olan bağlantısı onun trajedi sahnelerine konu olmasının ana sebebidir diyebiliriz. Zira Dionysos'un annesi Semele'nin doğduğu şehirdir; Thebai ile ilişkilendirilen Kadmos soyu ve şehrin mitolojik arka planı incelendiğinde bu trajik bağ açıkça ortaya çıkar.

Kadmos soyunun yani şehrin konu alındığı eserlerin tanrısal anlatılarla dolu olması tesadüf olmasa gerek. Kadmos mitolojik bir karakter olarak Apollodoros'ta Agenor yani Zeus ve Io'nun soyuna dayandırılır⁷. Apollodoros, *Bibliothèque* eserinin üçüncü bölümünde Agenor'u hareket noktası olarak alıp, geçmiş ve gelecek kuşakların bağlarını hikayeleriyle aktarır. Libya ve Poseidon'un Belo ve Agenor adında iki oğlu olur ve Agenor Phoenicia'ya (Grekçe: *Phoinike*) gider. Orada Telephassa ile evlenir; Europa adında bir kızları, Kadmos, Phoiniks ve Kiliks adında üç oğulları olur. Zeus, Europa'nın güzelliğine aşık olur ve beyaz bir boğa kılığında girerek

⁷ Nehir tanrısının kızı olan Io, Hera'nın rahibelerindendir; Iynks'in büyüüne uğrayan Zeus güzelim Io'ya aşık olur. Ancak aşkları Hera tarafından öğrenilir ve Zeus sevgilisini korumak için beyaz bir ineğe dönüştürür. Bu inek daha sonra Hera tarafından satın alınır, ancak Zeus sevgilisini kurtararak sonra Öküz/İnek Geçidi adını alacak olan Trakya boğazından geçirerek neredeyse tüm Doğuyu dolaştırdı. Burada dolaşmanın bir fikir olduğunu düşündüğümüzde, Kafkasya'dan Anadolu'ya, oradan Hindistan ve Etiyopya'dan Mısır'a ulaşan bir yolculuk anlam kazanır. Bu anlatının mitolojik detayları için bkz. Smith ve Trzaskoma 2007: 42-55;147.

onu Girit'e kaçıtır⁸. Kızının kaçırılmasından sonra Agenor oğullarını Avrupa'yı aramaya gönderir ve onun nerede olduğunu öğrenmeden geri dönmelerini söyler. Apollodoros'un aktarımıyla bu aramaya Avrupa'nın annesi Telephassa ve Poseidon'un oğlu Thasos da katılır, ama uzun aramalarının sonucunda onu bulma umutlarını yitirirler ve Agenor'un oğullarının her biri başka bir yere yerleşir. Oğullarından Phoiniks, Phoenicia'ya, diğeri Kiliks, Phoecinia'nın yakınlarına yerleşir⁹. Kadmos ve annesi Telephassa'ysa Thrake'ye yerleşir (Apollodoros, 3.1-5).

Anlatının tamamlanması için Pausanias'ın eserinde Thebai şehrinin kuruluşu hakkında olan kısımla devam edilebilir. Annesiyle birlikte Rhodos adasına, oradan Thera'ya (bugün Santorini) gelen Kadmos, burada tanrılara sunular verir, sunaklar yaptırır, ancak herhangi bir sonuç alamaz. Trakya'ya gelen anne ve oğul burada Avrupa'nın izini arar ancak bulamaz. Artık çok yorgun düşen anne Telephassa burada hayatını kaybeder ve Kadmos tek kalarak, kız kardeşini nasıl bulacağı ve ne yapması gerektiğini öğrenmek amacıyla Delphoi tapınağına gider. Ancak aradığı cevap yerine yeni bir yol sunulur önüne, aramayı bırakacak ve bir şehir kuracaktır artık.

“τῷ δὲ Ἀπόλλωνι Θεβαῖοι τῷ Σποδίῳ ταύρους ἔθουον τὸ ἀρχαῖον: καὶ ποτε παρουσίας σφίσι τῆς ἑορτῆς ἢ τε ὥρα κατήπειγε τῆς θυσίας καὶ οἱ πεμφθέντες ἐπὶ τὸν ταῦρον οὐχ ἦκον: οὕτω δὴ παρατυχούσης ἀμάξης τὸν ἕτερον τῶν βοῶν τῷ θεῷ θύουσι καὶ ἀπ' ἐκείνου ἐργάτας βοῦς θύειν νομίζουσι. λέγεται δὲ καὶ ὅδε ὑπ' αὐτῶν λόγος, ὡς ἀπιόντι ἐκ Δελφῶν Κάδμῳ τὴν ἐπὶ Φωκέων βοῦς γένοιτο ἡγεμῶν τῆς πορείας, τὴν δὲ βοῦν ταύτην παρὰ βουκόλων εἶναι τῶν Πελάγοντος ὀνητήν: ἐπὶ δὲ ἑκατέρᾳ τῆς βοῦς πλευρᾷ σημεῖον ἐπεῖναι λευκὸν εἰκασμένον κύκλῳ τῆς σελήνης, ὅποτε εἶη πλήρης. ἔδει δὲ ἄρα Κάδμον καὶ τὸν σὺν αὐτῷ στρατὸν ἐνταῦθα οἰκῆσαι κατὰ τοῦ θεοῦ τὴν μαντείαν, ἔνθα ἡ βοῦς ἔμελλε καμοῦσα ὀκλάσειν: ἀποφαίνουσιν οὖν καὶ τοῦτο τὸ χωρίον.”

“Eski zamanlarda Thebai halkı Apollon Spodios'a boğa kurban ederlerdi. Bir keresinde bayram başladığında, kurban töreni zamanı yaklaşıyor ama boğayı getirecekler gelmiyordu. Bundan dolayı, sanki olması gereken buymuş gibi, tanrıya öküzlerden birini kurban ettiler ve o günden sonra hep çalıştırdıkları öküzlerden kurban verdiler. Şimdi anlatacağım hikaye de Thebai halkı arasında bilindiktir. Kadmos, Delphi'den ayrılıp Phocis'e gittiği yolda, ona yolunda bir ineğin önderlik etmesi söylendi. İnek, Pelagon'un sürüsündendi ve her iki tarafında da tıpkı dolunay gibi yuvarlak iki beyaz lekesi vardı. Tanrının kehaneti olarak, Kadmos'un ve yanındakilerin şehirlerini ineğin bitkin düşüp kaldığı yerde kurmaları söylendi. Böylece burası onlara işaret edilmiş olan yer olacaktı.” (Pausanias, 9.12.1-2).

Thebai şehrinin tanrısal bir şekilde yol gösterilerek, tanrı soylu bir aileye görev verilerek kurulması şehrin mitolojik arka planını destekler. Artık şehir mekân olarak geçeceği mitoslar için hazır duruma gelir. Şehirle ilgili anlatıların hemen hepsinde yer alan sığır motifi, Zeus'un Io'sundan, Avrupa'yı kaçırmasına, oradan da şehrin kurulmasına kadar tanrısal bir işaret gibi

⁸ Orada ona sahip olur ve üç çocukları olur. Bunlar ileride yeraltının yargıçları olacak olan Rhadamanthos, Minos ve Sarpedon'dur. Konumuz Kadmos soyu olduğu için bu soyun açıklamalarına yer verilmeyecektir. Detaylı bilgi için bkz. Apollodoros, 3.5-21.

⁹ Pyramos'a kadar olan kısma ondan sonra Kilikia adı verilir.

devamlılık gösterir. Pausanias, anlatısında şehrin kurucusu Kadmos'un kutsallaştırıldığına dair bilgiler verir. Örneğin Thebai halkının, Pausanias'ın “bugün” dediği dönemde¹⁰, Kadmos'un evinin o zamanın agorasının yerinde olduğunu düşündüklerini, eski kalıntıların olduğu bir yeri Kadmos'un eşi Harmonia'nın gelin evi olarak gösterdiklerini, hatta bunların içinde Semele'nin gelin evinin de olduğunu düşündüklerini, üstelik buraya o gün bile kimseyi yaklaştırmadıklarını aktarır (Pausanias, 9.12.3). Aynı şekilde başka bir yerde de soyun seçilmişliği ve bunun Thebai şehriyle olan bağlantısını işaret eder:

“ἀύξηθείσης δὲ ὕστερον τῆς πόλεως, οὕτω τὴν Καδμείαν ἀκρόπολιν συνέβη τῶν κάτω γενέσθαι Θηβῶν. Κάδμῳ δὲ γάμος τε ἐπιφανῆς ὑπῆρξεν, εἰ δὴ θυγατέρα Ἀφροδίτης καὶ Ἄρεως κατὰ λόγον τὸν Ἑλλήνων ἔσχε, καὶ αἱ θυγατέρες εἰλήφασιν αὐτῷ φήμην, Σεμέλη μὲν τεκεῖν ἐκ Διός, Ἴνῳ δὲ θεῶν εἶναι τῶν θαλασσίων.”

“Gelişmekte olan halklar hala köy toplulukları halinde yaşıyorlardı, ancak Kadmos günümüzde bile Kadmeia olarak adlandırılan şehri inşa etti. Daha sonra şehir büyüdü ve böylece Kadmeia daha aşağıda yer alan Thebai şehrinin kalesi haline geldi. Kadmos, Yunan efsanesinde söylendiği gibi, gerçekten de Aphrodite ve Ares'in bir kızını eş olarak aldı, parlak bir evlilik yaptı. Kızları da kendisine bir isim kazandırmıştır; Semele Zeus'tan çocuk sahibi olmasıyla, Ino ise deniz tanrısı olmasıyla ünlenmiştir.” (Pausanias, 9.5.2).

Pausanias ve yukarıda alıntılıdığımız gibi Plinius Maior'un da üzerinde durduğu, aslında şehrin trajik yapısı için oldukça önemli olan ayrıntı, soyun ürettikleridir. Bahsettiğimiz üzere Kadmos soyu anlatısal olarak bütünlük içeren bir yapıyla örülüdür ve Pausanias'ın belirttiği üzere Kadmos'un Harmonia ile evliliği “ἐπιφανής” yani dikkat çekicidir¹¹. Bunun için Susanna Braund'un çalışmasında söylediği gibi “Bir kişinin Kadmos ve Harmonia'nın torunlarının şairler ve sanatçılar için zengin bir malzeme kaynağı sağladığını görmesi için Yunan mitine çok aşina olması gerekmez” (Braund 2016: 10). Ayrıca Seneca'nın *Hercules Furens* trajedisinde bu durum şöyle ifade edilir:

“in cuius urbem non semel divum parens
caelo relicto venit, haec quae caelites
recepit et quae fecit et (fas sit loqui)
fortasse faciet, ...”

“Tanrıların babası yalnız bir kez değil, çok kez
göksel konağını terk edip, (Kadmos'un) şehri (Thebai'yi) ziyaret etti,

¹⁰ Her ne kadar kesin olmasa da Pausanias'ın eserini yaklaşık İS. 130 yılında yazmaya başladığı düşünülüyor. Ölüm tarihi yaklaşık İS. 175 olarak belirtilen coğrafyacının bu eseri yazdığı tarih aralığını bu şekilde verebiliriz (Fowler 1902: 428). Pausanias'ın yaptığı gezilerden aldığı notları ve başka gezginlerin bilgilerini topladığı eserinde işaret ettiğimize benzer pek çok ifade bulunmaktadır; örneğin Pausanias 9.5.3'te Kadmos soyuyla ilgili olarak şöyle bir itirafta bulunur, “τοὺς δὲ ἀνδρας τούτους—οὐ γάρ τι ἡδυνάμην ἐς αὐτοὺς παρευρεῖν—ἔπομαι τῷ μύθῳ Σπαρτοῦς διὰ τὸν τρόπον ὄντινα ἐγένοντο ὀνομασθῆναι”, “Bu adamlar hakkında yeni bir şey keşfedemediğim için, isimlerinin ortaya çıkış şekliyle kaynaklandığı hikayeyi benimsedim”. Ancak bu ifadelerin kimi zaman aktardığı bilgiler olabildiği edebiyat tarihçileri tarafından tartışılan konulardan biridir (Murray 1901: 398-399).

¹¹ *Epiphanes*, tanrının bir anda görünmesi, aniden gelme, gün ışığına çıkma gibi anlamlara sahiptir. Bu açıdan ikincil anlamı olan parlaklık ve dikkat çekicilik tanrısal bir arka plan içerir (Liddell ve Scott 1940: ἐπιφανής).

bu yer gökselleri (tanrıları) alıkoymuş ve yaratmıştır, ve hatta (eğer söylemek caizse) daha da yaratacaktır ...” (Sen., *Herc. Fur.*, 264-267).

Kadmos ve Harmonia, Semele gibi bir kız sahibi olur ve bu kız da Zeus’un dikkatini çekecek kadar özel bulunur. Üstelik Semele, tanrıyı -herhangi bir perdenin ardından veya herhangi bir kılıkta değil- olduğu gibi görmeyi talep eder ve bu dileğine ulaşarak tanrının azameti karşısında yanıp kül olur (Apollodoros, 3.26-30). Semele’nin tanrıyı görerek yandığı anda karnında olan bebeği Dionysos, trajik yapının kurulmasını sağlayacak ve bir simge olarak insanların sahnede izledikleri ya da okudukları trajik metinlerin ilhamı olacaktır. Bu açıdan Kadmos’un kurduğu şehrin trajik anlatının bir parçası olması beklendik bir durumdur.

Apollodoros, tüm bu soyu anlattığı eserinin üçüncü bölümünde Dionysos’un anlatısındaki Thebai için bir alan açar ve şehir hakkındaki bir başka unutulmaz anlatıya yer verir: *Thebaili Kadınlar*. Tanrının tüm Trakya ve Hindistan’ı gezdikten sonra Thebai şehrine döndüğünü aktarır. Anlatıya göre Dionysos’un Thebai’ya dönmesiyle şehirdeki tüm kadınlar kendilerini sokağa atar ve Kitharion dağında Dionysiak bir ritüele başlarlar. Ritüele katılan kadınlar arasında, Kadmos ve Harmonia’nın kızı Semele’nin kız kardeşi, Ekhion’la evlenip Pentheus adında bir oğula sahip olan, Agave de vardır. Pentheus, o sırada Kadmos’tan şehri devralmış ve bir arada tutmaya çalışmaktadır; bu sebeple annesinin de içinde olduğu kadınların esrimelerini uzaktan izlemeye, neler yaptıklarını anlamaya çalışır. Ancak ne yazık ki, bir “mania” halindeki annesi onun varlığını fark eder ve “gözü dönmüş” durumda olduğundan onu bir canavar zanneder. Bunun üzerine Pentheus’u bir canavarı nasıl yok edeceklerse o şekilde yok etmek üzere ortalarına alır ve kadınlarla onu parçalara ayırırlar (Apollodoros, 3.36). Bu şekilde şehrin en yüksek yerlerinden birinde tam anlamıyla bir *tragedia*¹² yaşanır. Şehir Dionysos’un şehridir, bu bilgi Euripides’in *Bakkhai* eserinin girişinde tanrının dilinden şöyle aktarılır:

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

“Ἦκω Διὸς παῖς τήνδε Θηβαίαν χθόνα Διόνυσος, ὃν τίκτει ποθ’ ἡ Κάδμου κόρη Σεμέλη λοχευθεῖσ’ ἀστραπηφόρῳ πυρίμορφῆν δ’ ἀμείψας ἐκ θεοῦ βροτησίαν ὀπάρειμι Δίρκης νόμαθ’ Ἴσμηνοῦ θ’ ὕδωρ. ὄρω δὲ μητρὸς μνήμα τῆς κεραυνίας τὸ δ’ ἐγγὺς οἴκων καὶ δόμων ἐρείπια τυφόμενα Δίου πυρὸς ἔτι ζῶσαν φλόγα, ἀθάνατον Ἥρας μητέρ’ εἰς ἐμὴν ὕβριν.

DIONYSOS

“Bu memlekete, Thebai’ye geldim, ben Dionysos, Zeus’un oğlu: Kadmos’un kızı Semele, yıldırımlarla bir kez beni doğurdu. Ben tanrısal biçimimi ölümlü olanla değiştirdim, Dirce ve Ismenus’un sularına geldim. Burada sarayın yanında yıldırımla öldürülen annemin mezarını ve Zeus’un ateşinin hala yaşayan alevleriyle yanan evinin kalıntılarını görüyorum: böylece Hera’nın anneme karşı şiddeti sonsuza dek yaşıyor. Bu toprağı kızı için kutsal ve ayak basılmamış bir yer yapan Kadmos’u onurlandırdım ve

¹²Titanlar tarafından parçalanan ve babası Zeus tarafından parçaları toplanarak yeniden diriltilen Dionysos, yeraltından geldiğinde canlanmanın sarhoşluğuyla aşırı coşkuludur. Dionysos kültüründe, tanrı şerefine düzenlenen bu törenlerde tapınanlar bir çılgınlık nöbeti içinde tanrıya kurban adar ve tanrıların etini yerler, kanını içtiklerini imgelerlerdi. Önceleri kurban edilen insan oluyordu, ancak kısa süre sonra bunun yerini hayvan aldı; bu hayvan da çoğunlukla teke oluyordu yani *tragos*. Bu açıdan *tragedia* ismi de Grekçe (Τράγος) *tragos* ve (ὄδη) *ode* kelimelerinden oluşuyor ve teke şarkısı anlamına geliyordu. Buradaki anlatıda *tragos* yerine Pentheus kurban olmuştur (Öyken 2008: 192-194).

her tarafını üzüm asmalarının salkım salkım büyümesiyle kapladım.”
(Eur., *Bakk.*, 1.1).

Tüm bu anlatıların bir adım ötesinde, soyun doğurduğu Laios ve eşi Iokaste sahneye çıkar. Sophokles’in meşhur *Oidipous Tyrannos* ve yüz yıllar sonra Seneca’nın *Oedipus* trajedisinin aracılığıyla anlatılan hikayeleri Thebai şehrini unutulmaz kılar. Laios, Kadmos soyunun üçüncü kuşağı, yani Kadmos’un torunu Labdakos’un oğludur. Apollodoros’un anlatımına göre Labdakos’tan sonra amcası Lykos hüküm sürmeye başlar, çünkü Laios babasının ölümünde henüz bir yaşındadır. Lykos, on sekiz yıl hüküm sürdükten sonra Amphion’un eliyle ölür ve yeni kral Amphion olur. Laios onun ölümünden sonra şehrin başına geçer. Thebai halkı onun hükmünde mutludur ve Iokaste ile olan evliliği de bunu taçlandırmıştır. Ancak bir türlü çocukları olmaz, bunun üzerine Laios, Delphoi tapınağına giderek çözüm arar. Duyduğu şeye inanmaz, ona anlatılan bir oğlu olacağı ama onun babasını öldüreceği ve annesiyle evleneceğidir. Bu sırada hamile olan Iokaste, oğluyla birlikte kralın karşısına çıktığında Laios onu hemen ülkeden uzaklaştırır, ayaklarını delip birbirine bağlar ve şu ünlü Kitharion dağına bırakması için sadık bir adamına teslim eder. Ancak Laios’un sadık kulu bebeğe baktığında ona acır ve onu bir çobana teslim eder. Böylece Oedipus ailesi zannettiği Korinthos’lu Plybos ve Merope’in eline hediye gibi verilir ve onlar tarafından büyütülür. Elbette tanrıların kehaneti yerini bulacaktır ve Oedipus kaderinden kaçtığını sanarak, yazgılı olduğu trajedinin içine düşecektir (Soph. *OT.*, 1008-1204). Her şeyden habersiz olan Laios’un başında başka bir dert vardır. Laios, Nemea kralının oğlu Khrysispos’un güzelliğine vurulur ve onu kaçıtır, bu yüzden şehri cezalandıran baş tanrıça Hera, Thebai’in başına Syphinks’i¹³ salar (Hyg., *Fab.*, 85). Bu canavar, bilmeceler sorarak bilemeyenleri yutan, tüm anlatıların korku dolu tanrısal canavarlarından biridir. Laios, artık halkının bu canavarın baskısında acı çekişini izleyemez ve kâhinden yardım almak için yine Delphoi tapınağına gitmek üzere yola çıkar. Bu sırada uzak bir ülkede büyümüş olan oğlu Oedipus da¹⁴, kaderine dair öğrendiği kehanetten kaçmak için evi zannettiği Korinthos’tan kaçıp, yola düşer¹⁵. Thebai yoluna giren Oedipus tanımadığı öz babası Laios’la karşılaşır ve Delphoi kahininin ağzından çıkan sözler burada gerçek olur. Oedipus, bilmeden babasını öldürür ve Thebai şehrine gelir. Şehrin başındaki tanrısal canavarın karşısına dikilerek bilmecesini dinleme cesareti gösterir. Hepsinden öte, bilmecenin yanıtını bilerek Sphinks’in kendini yok etmesini ve Thebai şehrinin özgür kalmasını sağlar.

Bahsi geçen özgürlüğü veren Oedipus, Thebai halkını yani tüm Kadmos soyunu neredeyse yok edecek olan veba salgınının sebebi olur. Thebai, krallığı elinde tutan ve bilmeden annesiyle evlenen Oedipus’un hiçbir tanrısal düzlemde kabul edilemeyecek günahının bedelini öder.

¹³ Sphinks’in Kadmos soyunu mahveden bir canavar olduğu Hesiodos’un *Theogonia* eserinde 326-327’de aktarılır. “ἦ δ’ ἄρα Φίκ’ ὀλοῖν τέκε Καδμείοισιν ὄλεθρον, Ὀρθῶ ὑποδμηθεῖσα Νεμειᾶϊόν τε λέοντα” “ama Ekhidna, Orthos’a aşık oldu ve Kadmeia’lıları helâk eden ölümcül Sphinks ve Nemaion aslanını doğurdu.”

¹⁴ *Oidipous* isminin hemen hemen tüm etimoloji sözlüklerinde şişmek, kabarmak anlamlarına gelen *oideo* ve ayak, ayağın etrafı, en alt kısım, bedenine yere en yakın kısmı anlamlarına gelen *pous* kelimelerinin birleşiminden oluştuğu aktarılmaktadır. Anlatıdaki kahraman, kehanetten kaçmak isteyen babası tarafından -dönemin pek çok istenmeyen bebeğine yapıldığı gibi- ayakları delinip, birbirlerine bağlanarak bebek haliyle doğaya bırakılmıştır, bu da isminin neden böyle seçildiğini doğrular niteliktedir (“Oidipous”, Beekes 2010: 1054). Antik Çağ’a dair pek çok bilgide olduğu gibi *Oidipous* ismi de Batı medeniyetlerine aktarımına aracılık eden Latince’nin biçimiyle zihinlere yerleşmiştir. Burada Sophokles’in metnine gönderme yapmak için Grekçesi işaret edilmiş, ancak çalışmanın bütününde Latince yazımıyla ve Batı dillerindeki karşılığıyla *Oedipus* ismi temel alınmıştır.

¹⁵ Oedipus’un büyüdüğü şehrin adı ve mitin aktarıldığı orijinal metinlerde verilen isimlerin farklılıkları tartışmasız çoktur. Bu açıdan anlatıların çeşitlilik gösterdiği bilinmelidir. Oedipus’un Thebai’ye geldiği şehrin adı bazı kaynaklarda Sikyon, bazılarında Korinthos olarak geçer, bazılarında hiç belirtilmemiştir (Hard 2004: 306-308).

Bilinmezliğin içinde çözüm arayan Oedipus ne yapacağını şaşırması, korku içinde Kadmos soyunun yok oluşuna seyirci kalmaya zorlanmıştır. Herkes ölürken hayatta kalmanın acısıyla, başına bu olanlardan daha kötü bir şey geleceği korkusuyla yanıp tutuşur ve tanrıların onun için kurduğu planları merak eder. Seneca, trajik kahramanın bu halini net bir şekilde ortaya koyarak anlatmaya başlar Oedipus’un hikayesini:

“Iam iam aliquid in nos fata moliri parant,
nam quid rear quod ista Cadmeae lues
infesta genti strage tam late edita
mihi parcit uni? cui reservamur malo?
inter ruinas urbis et semper novis
deflenda lacrimis funera ac populi struem
incolumis asto”

“Şu an bile kader benim için bir plan hazırlıyor;
zira ne düşüneyim, bu veba illetini Kadmos
soyuna verip, bu yıkım böylesi çok yayılıp,
bir tek beni ayrı tutarken? Hangi kötülük için saklanıyorum?
Şehrin yıkıntılarının ve dinmeyen göz yaşlarıyla
ağıtlar yakılan cenazelerin ve ölen halk için yığılmış odunların arasında
daima sapsağlam duruyorum!” (Sen., *Oed.*, 1.28-31).

Tüm bu duygu gelgitlerinin arasında acının kaynağına bakmayı da ihmal etmez. Veba salgın halinde yayılmış, cenazelerin ardı arkası kesilmez hale gelmiştir. Bunun sebebiyse ancak bir tanrısal lanet olabilir. Hastalığın adı da bize aynı şeyi işaret eder, *pestis*. Seneca’nın eserinde hastalık ismi olarak kullandığı bu kelime hem bulaşıcı-ölümcül hastalık anlamlarına, hem de lanet, kara yazı manasına da gelir. Sophokles de buna *λοιμός* (Loimos) adını verir; bu hastalık kirli ve giderek bulaşan bir şeyi simgeler (Soph. *OT.*, 27-30). Aslında trajik karakter Oedipus’un temizlenemeyecek kadar kirli kaderini gösterir, bu bir *miasma* halidir, yani dinsel açıdan kirlenme. Bu kirlenme tıpkı veba gibi bulaşıcı ve ölümcüldür¹⁶. Thebai şehrinin başına salınan son bela da işte böylesi bir onulmaz hastalıktır. Oedipus, lanetin sebebini ararken kendini ve olanların bedelini ödeyen annesi Iocaste’yı bulur, Oedipus’un artık yapacak tek bir şeyi vardır, o da annesine bakan gözlerini oymaktır. İşte bu son sahne, Thebai şehrini diğer Antik şehirlerden farklı bir yere koyar ve tüm edebiyatçıların onunla özel olarak ilgilenmesine sebebiyet verir.

Sophokles’in bu anlatısı, Roma döneminde Seneca’nın elinde daha da etkileyici bir trajedinin sahnesi olur. Thebai halkını temsil eden koronun dilinden zehirli kelimeler dökülür, halkın acısı ve Kadmos soyun acı kaderi dile gelir.

“Occidis, Cadmi generosa proles,
urbe cum tota; viduas colonis
respicis terras, miseranda Thebe.
carpitur leto tuus ille, Bacche,

¹⁶ *Μίασμα* (Miasma) bir leke, suç lekesi ve bir kişinin kirlenmesidir. Bu sadece trajik bir karakterin başına gelebilir, çünkü kirlilik basit suçlardan veya suçlardan kaynaklanamaz, herhangi bir tanrının yardımıyla temizlenemeyen bir cinayet veya günah olmalıdır. *Miasması* olan kişi şehri terk etmek zorundadır, kimseye dokunamaz ya da kimseyle konuşamaz. Detaylı açıklama için bkz. Parker 1983: 1-17.

miles, extremos comes usque ad Indos, ...”

“Ey Kadmos soyunun bilge oğlu, ölüyorsun,
ve bir şehri de kendinle öldürüyorsun. Bak şimdi, bu topraklar
insanlarından yoksun bomboş, zavallı Thebai.
Ey Bacchus, senin ta Hindistanın en uzak köşelerinden getirdiğin,
dostlarını ölüm kasıp kavurdu.” (Sen., *Oed.*, 110-114).

Thebai halkı, biricik dostları Bacchus’un¹⁷, onca yolu tepip gelmiş olan kavim olduğu yerde yok olmaktadır. Tarçın kokulu Arap memleketlerinden, atların sırtında cesur okçularıyla Parthların topraklarını aşip geldiklerini söyleyen Thebai halkı korusu, Phoebus’un güneşi doğurup batırdığı kızıl ışık denizine, acımasız kadere tutunup daldıklarını anlatır. Yolculuklarının meşakkatini atlatan cesur halkın soyu kurur, cenaze alayları peşi sıra dizilir. Ölenlerin, mezarlarını bulmaları için şehrin sonuna kadar açık olan yedi kapısı da yetmez. Seneca’nın bu eserinde Thebai şehri artık yalnızca trajediyle değil, ölümle de özdeşleştirilir. Şiirsel diliyle şehri ve halkının yaşadığı korkutucu hastalığı öylesine detaylıca anlatır ki, öte dünyadan Laios’tan gelen haberle karalara bulanmış toprağın nasıl yeşereceğini öğrendiğimizde biz de Thebai halkıyla birlikte seviniriz adeta.

“Proinde pulsum finibus regem ocius
agite exulem. quodcumque funesto gradu
solum relinquet, vere florifero virens
reparabit herbas; spiritus puros dabit
vitalis aura, veniet et silvis decor;
Letum Luesque, Mors Labor Tabes Dolor,
comitatus illo dignus, excedent simul.”

“Demem o ki, kralı şehrin sınırlarından çıkarın hemen ve sürgüne yollayın.
Onun ölüm taşıyan adımlarıyla terk ettiği toprak çiçek vererek yeşermeye
başlayacak; yaşamsal hava tertemiz nefesler verecek, güzellik gelecek
ormanlara. Katliam ve hastalık, ölüm, zahmet, yıkım ve acı onun adımlarına
eşlik edecek, aynı anda terk edecek orayı.” (Sen., *Oed.*, 3. 647-653).

Oysa tek suç Oedipus’un değildir, bu topraklar, yani Thebai şehri Kadmos soyuyla daha önce sayısız kere fenalıklara sahne olmuştur. Koro Oedipus’a şehrin geçmişinden ve aslında makus talihinden bahseder. “Tüm bu acıların sebebi sen değilsin! ... yaşlı tanrıların öfkesi takip ediyor bizi” diye söze başlar Thebai halkının korusu, Labdakos’ların evine çöken lanet de yeni değildir¹⁸. Zira Kadmos soyunun öyküsü Oedipus’la başlamaz, yukarıda da anlattığımız gibi ilk başladığı anda da tanrılarla olan ilişkileri oldukça karışıktır. Sidon’dan gelen, Kastalia

¹⁷ Dionysos’un Latince isimlerinden biri *Liber*, bir diğeri de *Bacchus*’dur. *Liber* özgür anlamına gelir ve ruhun özgürleşmesinin temsili olan Dionysos’un vaadini işaret eder; *Bacchus* ismiyse ağacın meyvesi, üzüm; şurup ve sonunda şarap anlamına gelen *Baca/Bacca* kelimesinden gelir (Dixon-Kennedy 1998: 63; 191). Her ikisi de Dionysos yerine Roma pantheonunda kullanılan isimlerdir; Liber zaten Roma’da yerel bir *numen* idi ve *Pater* (baba) kelimesiyle kullanılarak, yalnızca şarap değil, aynı zamanda toprağın bereketini de temsil ettiği görülür. Detaylı okuma için bkz. Rüpke 2007: 30-38.

¹⁸ Laios’un babası Labdakos’a verilen ismin geçtiği efsane günümüze kadar varlığını koruyamamıştır. Bununla beraber “meşalelerle yardım etmek” anlamına gelen Labdakos bu özelliği ile, Tanrıça Brimo’nun “öfkelenen” oğlu olduğu öne sürülen ve Yeni Yıl seremonilerinde çobanlar tarafından taşınan Kutsal Çocuğun gelişini müjdeleyen “meşale ateşi” ile ilişkilendirilebilir (Graves 2017: 509).

ormanlarından geçip Dirke sularında yıkanıp temizlenen Tyrialıların soyundan gelir Kadmos. Seneca, Thebai halkının dilinden bu şehrin kuruluşunda kehanetle peşine takıldıkları ineğin *Oxonia* adını alacak olan, ismi bile talihsiz olan *Boeotia*'da durduğunu dahi söyler, bu isim bile lanetlidir, tanrılar bu laneti baştan belirlemiştir¹⁹. Böylece şehir, karanlık duyguların, ölüm ve verimsiz toprakların şehri Thebai olarak kalıverir karşımızda.

Sonuç olarak edebiyatçıların kaleminde renk ve şekil değiştiren, ama bu sayede anlatı bakımından zenginleşen Thebai, Homeros'tan Plinius'a, Sophokles'ten Seneca'ya, zaman sınırlaması olmaksızın, pek çok eserde farklı özellikleriyle karşımıza çıkar. Ancak ortak olan şudur diyebiliriz; bu özel şehir insanın cehaletiyle yüzleştiği, kibriyle kör olup sonra da en görmek istemediği halleriyle karşılaştığı bir sahnedir. Dionysos'un ana vatanı olan, teke şarkısının en gür sesle söylendiği, *mainad*'ların kendilerinden geçerek kırlarında ayinler yaptığı memleketlerdir. Bu açıdan bakıldığında Thebai şehrinin metinlerle iki farklı resmi çıkar ortaya, biri yedi kapısından geçen kahramanların hikayelerinin anlatıldığı, kırlarında özgürlük şarkılarının söylendiği aydınlık bir görselken, bir diğeri üzerine korkutucu canavar Sphinks'in çöktüğü ve sonra tam kurtuldum derken vebayla artık kara sarı bir havaya bürünen, güneşin doğmadığı korkutucu bir şehir resmi olacaktır. Ancak bu iki farklı görüntü ve aslında anlatılara kurulan iki farklı sahne, şehrin unutulmaz olmasını sağlayan temel öğelerdir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aiskhylos.** Aeschylus, *Hepta Epi Thebas*
Seven Against Thebes, Çev. Herbert Weir Smyth, Ph. D., Londra, 1926.
- Apollodoros.** Apollodorus, *Bibliotheka*
The Library, Çev. Sir James George Frazer, F.B.A., F.R.S, Cambridge, 1921.
- Eur. Bakk.** Eurpides, *Bakkhai*
Bacchae, Iphigenia at Aulis. Rhesus, Çev. David Kovacs, Cambridge, 2003.
- Hes. EKH.** Hesiodos, *Erga Kai Hemera*
Theogony, Works and Days, Testimonia, Ed. ve Çev. Glenn W. Most, Cambridge, 2018.
- Hom. Il.** Homeros, *Ilias*
Iliad, Volume I: Books 1-12., Çev. A. T. Murray, Ed. William F. Wyatt, Cambridge, 1924.
- Hom. Ody.** Homeros, *Odysseia*

¹⁹ Grekçe βοῦς, Latince *Bos* inek demektir, isim Seneca tarafından *Oxania* yanında aynı anlamda kullanılarak belirtilmiş. *Ox* eril olup, boynuzlu öküzü temsil eder. Büyük baş hayvanın durduğu yer olarak işaret edilir.

Odyssey, Volume I: Books 1-12, Çev. A. T. Murray, Ed. George E. Dimock, Cambridge 1919.

Pausanias,

Pausanias, *Periegesis Hellados*

Description of Greece, Volume I: Books 1-2 (Attica and Corinth), Çev. W. H. S. Jones, Cambridge 1918.

Plin. Nat. His.

Plinius, *Naturalis Historiae*

Natural History, Volume II: Books 3-7, Çev. H. Rackham, Cambridge 1942.

Sen. Oed.

Seneca, Oedipus

Tragedies, Volume I: Hercules. Trojan Women. Phoenician Women. Medea. Phaedra, Ed. ve Çev. John G. Fitch, Cambridge, 2018.

Sen. Her. Fur.

Seneca, *Hercules Furens*

Tragedies, Volume II: Oedipus, Agamemnon, Thyestes, Hercules on Oeta, Octavia, Ed. ve Çev. John G. Fitch, Cambridge, 2018.

Soph. OT.

Sophokles, *Oidipous Tyrannos*

Sophocles. Vol 1: Oedipus the king, Oedipus at Colonus, Antigone, Çev. F. Storr, New York, 1912.

Modern Kaynaklar

Beekes 2010

Beekes, R., *Etymological Dictionary of Greek*, 1-2, 2010.

Berman 2002

Berman, D. W., "Seven-Gated Thebes and Narrative Topography in Aeschylus' "Seven against Thebes"", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, New Series, 71.2, 2002.

Braund 2016

Braund, S., *Seneca: Oedipus*, Bloomsbury Companion to Greek and Roman Tragedy, Londra, 2016.

Dixon-Kennedy 1998

Dixon-Kennedy, M., *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*, California, 1998.

Fowler 1902

Fowler, H. N., *A History of Ancient Greek Literature*, New York, 1902.

Graves 2017

Graves, R., *The Greek Myths: The Complete and Definitive Edition*, Londra, 2017.

Hard 2004

Hard, R., *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, Londra, 2004.

Kühr 2006

Kühr, A., "Invading Boeotia. "Polis" and "Ethnos" in the Mirror of Theban Foundation Myths", *Hermes*, 134.3, 2006, 367-72.

Kühr 2014

Kühr, A., "Ethnicity and Local Myth", Ed. McInerney, *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, 15, 2014, 228-240.

Liddell ve Scott 1940

Lidell H. G. ve Scott, R., *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1940.

Murray 1901

Murray, G., *A History of Ancient Greek Literature*, New York, 1901.

- Öyken 2008 Öyken, E., “Marsyas’la İlgisi Var mı?”, *Cogito*, 54 (Tragedya), 2008, 189-202.
- Parker 1983 Parker, R., *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, 1983.
- Rose 2006 Rose, M. L., *The Staff of Oedipus: Transforming Disability in Ancient Greece*, The University of Michigan Press, 2006.
- Rüpke 2007 Rüpke, J., *Religion of The Romans*, Çev. R. Gordon, Cambridge, 2007.
- Smith ve Trzaskoma 2007 Smith, R. S. ve Trzaskoma, S. M., *Apollodorus’ Library and Hyginus’ Fabulae: Two Handbooks of Greek Mythology*, 2007.
- Torrance 2007 Torrance, I., “Aeschylus: Seven Against Thebes” *Blumsburry Companions to Greek and Roman Tragedy*, Bristol Classical Press, 2007.
- Vernant ve Naquet 1990 Vernant, J. P. ve Naquet P. V., *Myth and Tragedy in Ancient Greece*, Çev. J. Lloyd, 1990.

Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları *Sacred Stone of the Emesa Sun God: Emesa Baetyloi on Asia Minor Coins*

Sinem Güzel Yıldırım¹

Öz

Baetylos veya baitylos, kutsal sayılan veya ilahi kökenli olarak tapınılan kabaca şekillendirilmiş taşlara verilen genel isimdir. Bazı bilim insanları baetylosları kutsal yerlere dikilerek onurlandırılan taşlar olarak önerirken bazıları da dikilitaş, piramit, sütunları da baetylos olarak önerir. Sami kökenli beth-el tanrının evi kelimesinden türediği söylenen baetylos kavramı Antik Yunan ve Latin kaynaklarında gök yüzünden düşen, doğüstü özellikler taşıyan, kendi iradesi olan, konuşabilen ve savaşta zafer getiren taşlar olarak geçmektedir. Antikçağ halkları tarafından kutsal görülen baetyloslara Delphi’deki omphalos, Pessinus’taki Kybele, Paphos’taki Aphrodite taşları ve Ephesos’taki Artemis Tapınağı’nda yer alan baetylos örnek gösterilebilir. Emesa’da yoğun tapınım gören güneş tanrısı El-Gabal’a ait olan baetylosun rahiplerinden biri, gelecekte Roma İmparatoru Elagabalus olarak bilinecek olan Varius Avitus Bassianus’tur. Bassianus MS 218’te imparator olduktan sonra baetylosu yanına alarak Antiokheia üzerinden Küçük Asya’ya gelmiş, Kilikia, Kappadokia, Galatia, Bithynia ve Thrakia eyaletlerinden geçerek Roma’ya ulaşmıştır. Görkemli bir törenle taşı Roma’ya getiren imparator, taşın muhafazası için Palatinus Tepesi’nde “Heliogabalium” adlı bir tapınak yaptırmıştır. Elagabalus, MS 218’den 222 yılına kadar süren kısa iktidarında Emesa güneş tanrısını Roma Pantheonuna dahil etmeye hatta onu İupiter ile eş tutmaya çalışmış ancak hem halk hem de Senatus tarafından tepkiyle karşılanmıştır. MS 222 yılında tahttan indirilip öldürülmüş ve baetylos da Emesa’ya geri gönderilmiştir. Küçük Asya kentlerinden Anazarbos, Hierapolis-Kastabala, Iuliopolis, Prusias ad Hypium, Ephesos ve Hierapolis sikkeleri üzerinde Emesa Taşı’nın Roma’ya taşınması sahnesi görülmektedir. Kolybrassos kentinde ise Elagabalus dönemine ait bir sikkede süslü bir tapınak içerisinde baetylos görülmektedir. Çalışmada Kolybrassos sikkesinde görülen baetylosun o dönemki Emesa Taşı’nın Roma’ya götürülmesi ile bağlantılı olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elagabalus, Emesa, Baetylos, Kült, Roma.

Abstract

Baetylos or baitylos is the general name given to roughly shaped stones that are considered sacred or worshipped as being of divine origin. The concept of baetylos, which is said to derive from the Semitic word beth-el - the house of the god, is mentioned in Ancient Greek and Latin sources as well. The omphalos at Delphi, Cybele Stone at Pessinus, Aphrodite Stone at Paphos and the baetylos in the Temple of Artemis at Ephesus are examples of baetyloi that were considered sacred. In the city of Emesa there was a baetylos belonging to the sun god El-Gabal. One of the priests of this god was Bassianus, later known as the emperor Elagabalus. After

¹ Sinem Güzel Yıldırım, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. İstanbul/TÜRKİYE. E-Posta: guzelsinem24@gmail.com. Orcid No: 0000-0002-8919-7246.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda hazırlanan “Kolybrassos, Karallia ve Kasai Kentlerinin Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri” adlı tezden oluşturulmuştur.

Bassianus became the emperor in 218 AD, he took this baetylos with him to Rome. During his short reign from 218 to 222, Elagabalus tried to include the sun god of Emesa in the Roman Pantheon and even equated him with Jupiter/J Zeus, but he was met with a reaction of both the public and the Senate. In 222 he was dethroned and murdered, and with his death the baetylos was returned to Emesa. The coins of the Asia Minor cities such as Anazarbos, Hierapolis-Castabala, Iuliopolis, Prusias ad Hypium, Ephesus and Hierapolis show the scene of the transportation of the Emesa Stone to Rome. Also in Colybrassos, a coin minted during the reign of Elagabalus shows a baetylos in an ornate temple. This paper will discuss whether this baetylos was connected with the transportation of the Emesa Stone to Rome.

Keywords: Elagabalus, Emesa, Baetylos, Cult, Rome

Giriş

Baetylos özellikle Akdeniz uygarlıklarında yaygın olarak görülen, genelde kutsal yapılar içinde yer alan taşlara verilen isimdir (Auffart 1996: 405-406). Bu taşlar temel olarak tanrıların “özünü” temsil eden, onların var ve erişilebilir olduklarını gösteren anikonik² semboller olarak saygı görmüşlerdir. Bir kısmı göktaşı olan bu taşların cennetten düştükleri veya tanrılar tarafından gönderildikleri düşünülmüştür (Newton 1987: 4).

Bu kavramla ilgili çalışma yapan bilim insanlarının farklı görüşleri bulunmaktadır³. Leonard Schmitz, baetylosun kutsal yerlere dikilen, zeytinyağı ve şarapla veya kurban kanıyla kutsanan taşlar olduğunu söylemiştir (Schmitz 1867: 453). William R. Smith Sami halklarının dinleri üzerine kaleme aldığı çalışmasında baetylosların sihirli güçler atfedilen taşınabilir taşlardan ibaret olduğunu belirtmiştir (Smith 1889: 188; Lagrange 1905: 195). Arthur J. Evans, Miken Uygarlığında ağaç kültürünü incelediği çalışmasında bu kavramı dikilitaş / pillar anlamında kullanmıştır (Evans 1901: 112-113).

George Moore’a göre ise baetylos terimi önceleri tek bir tip taşı ifade etmekteydi, ama günümüzde kullanılan tanım sadece taşları değil, sütunlar, piramitler ve bunun gibi objelerin tamamını içine almaktadır (Moore 1903: 205). Moore her objenin / taşın baetylos olarak tanımlanmaması gerektiğini düşünmektedir (Moore 1903: 205). Arthur Cook da bu konuda Moore’a katılmakta ve baetylos kavramının bütün kutsal taşlar için gelişigüzel kullanılmasının doğru olmadığını söylemektedir (Cook 1940: 887). Gaiffman ise baetylosun koruyucu özelliği olduğu düşünülen muskalar olarak kullanıldığını ve tapınım görmediklerini düşünmektedir (Gaiffman 2008: 54).

Baetylosun Kökeni Üzerine

Eski Yunanca “Βαίτυλος” kelimesinin kökeni Bochart tarafından Proto Sami dillerinde “tanrının evi” anlamına gelen *beth-el* ile ilişkilendirilmiştir (Bochart 1646: 708; Baumgarten 1981: 202). Eski Ahit’in ilk bölümü Yaratılış’ta (Genesis) Yakup, kardeşinden kaçıp Harran’a giderken yolda dinlenmek için durmuş ve başının altına bir taşı yastık olarak alıp uyuyakalmıştır. Rüyasında cennete uzanan bir merdiven, merdivenin sonunda ise melekleri ve Tanrı’yı görmüştür. Uyandıktan sonra başının altındaki taşı zeytinyağı ile yağlamış ve bu taşın olduğu yeri Tanrı’nın evi anlamına gelen “Beth-el” olarak adlandırmıştır (Gen. 28: 11-22).

² Anikonizm temel olarak, tapınım için görsel imgeler yerine, tanrıları temsil eden sembollerin kullanılmasıdır. Bu terimi kullanan ilk bilim insanı arkeolog Johannes Adolph Overbeck’tir. Overbeck, 1864.

³ Şebnem Yaman yüksek lisans çalışmasında baetylos kavramını detaylı olarak incelemiştir (Yaman 2013). Baetylos terimi ile ilgili görüşleri içeren güncel çalışma için ise, bakınız: Butcher 2016.

Bochart bu noktadan yola çıkarak Fenikelilerin kutsal affettikleri taşların baetylos olduğunu öne sürmüştür (Falconnet 1722: 521; Cumont 1911: 116; Moore 2008: 206).

Overbeck, Bochart’ın bu fikrine katılmış, taş tapınınının ve dolayısıyla baetylosların doğu kökenli olduğunu söylemiştir (Gaifman 2008, 41-42). Karşılaştırmalı dinler tarihi çalışan Eliades de Bochart’ın izini takip etmiş, İslam öncesi Arapların, Yunan ve Romalılar tarafından “Tanrı’nın Evi” anlamına gelen “baytili” olarak adlandırılan bazı taşlara saygı gösterdiklerini söylemiş, baetylosların hem tanrı hem de yer adı olarak geçtiğini belirtmiştir (Eliades 1958: 229).

Bu görüşe katılmayan Marinatos, Yakup peygamberin *beth-el* ismini taşta değil, uyuyup rüyayı gördüğü yere verdiğini ve dolayısıyla baetylos’un direkt olarak kutsal taş anlamına gelmesinin pek de mümkün olmadığını savunmaktadır (Marinatos 2009: 75). Tartışmalara katılan Gaifman da Aramice *beth-el /byt’l* kelimesinin Yakındoğu’da tanrı ve yer ismi⁴ olarak kullanıldığını ve Yunanca’da kullanılan baetylos sözcüğünden farklı olduğunu söylemiştir. Kevin Butcher da baetylosların Sami kökenli olduğu fikrini sorgulamış, kutsal taşların sadece Yakın Doğu’da görülmediğini, hatta en meşhur baetylosların Yunan Anakarası’nda bulunduğunu söyleyerek Delphi’deki omphalos örnek vermiştir (Butcher 2016: 17-18).

Özetle *beth-el* ile *baetylos* kelimeleri birbirleriyle fonetik ve etimolojik benzerlik gösterebilir de ikisi birbirinden farklı anlamları karşılamaktadır. Yunan kaynaklarında geçen *baetylos* kutsal ve sihirli taşları anlatmak için kullanılırken, Yakındoğu kaynaklarındaki *beth-el*’in yer ve tanrı ismi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Antik Yunan ve Roma Yazılı Kaynaklarında Baetylos

Antik Yunan ve Latin kaynaklarına göre “*baetylos*” doğüstü özellikleri olan, hareket edebilen, konuşabilen, kendisini taşıyan kişiye koruma sağlayan ve savaşta zafer getiren kehanet nesnelere aittir.

Baetylos, Yunan kaynaklarında ilk olarak MS 1. yüzyılda Herakleia’lı Chion takma adıyla bilinen bir yazar tarafından yazılan mektuplardan birinde karşımıza çıkmaktadır. (Düring 1951: 14-15)⁵. Mektupta “*Baetylus*” bir kölenin adı olarak geçmektedir.

Yaşlı Plinius “*Naturalis Historia*”sında yıldızların parlaklığını absorbe eden taşlardan bahsetmekte ve bu taşların siyah ve yuvarlak olduğunu, kentler tarafından kutsal görüldüklerini ve adlarının da “*baetyli*” olduğunu söylemektedir (Plin. *Nat.* 37, 51)⁶.

⁴ Gaifman’ın bahsettiği Baitylos, Asur kralı Esarhaddon ve Tyre’li Baalu arasında yapılan anlaşmanın garantör tanrılarının biridir. Tanrı antlaşmaya uymayanların üzerine aç aslanlar yollayarak onları cezalandıracaktır. Yine Gaifman, Halep yakınlarındaki el-Sefire’de ele geçen Aramice bir yazıtta “*byt’l*” kelimesinin bir yer adı olarak kullanıldığını söylemiştir. Bakınız: Gaifman, 2008: 44-45.

⁵ “...*kenti görmeye gittik; ben, Heraklides ve iyi Agathon, ardından bazı hizmetkârlarımız, Baetylus, Podarces ve cesur Philo. Bizim silahımız yoktu, ama hizmetkârların her biri hançer taşıyordu ve cesur Philo’nun da bir mızrağı vardı.*” Gaifman 2008: 52.

⁶ “*Sotacus et alia duo genera fecit cerauniae, nigrae rubentisque; similes eas esse securibus. Ex his quae nigrae sint ac rotundae, sacras esse; urbes pes illas expugnari et classes; baetulos vocari; quae vero longae sint, ceraunias.*” “*Sotacus distinguishes also two other varieties of the stone, a black and a red, resembling axe-heads. According to him, those among them that are black and round are supernatural objects; and he states that thanks to them cities and fleets are attacked and overcome, their name being baetuli while the elongated stones are cerauniae.*”

Byblos'lu Philon'un Fenikelilerin tarihini anlattığı kitabında “*baitylos*” bir tanrı adı olarak geçmektedir. (Baumgarten 1981: 203)⁷. Diğer bir pasajda ise “*baitylion*” Ouranos tarafından yaratılan ve cennetten yeryüzüne düşen hareketli taşlar “*lithoi empsykhoi*” olarak geçmektedir (Baumgarten 1981: 203)⁸.

Pausanias, *baetylos* terimini kullanmasa da Yunanların önceden taşlara tapındığından bahsetmektedir (Paus., VII.22.4)⁹. Ayrıca Boiotoia, Akhaia, Attika ve Arkadia bölgelerinde de “kaba taşlara” tapınım olduğuna dair örnekler vermektedir¹⁰.

MS 6. yüzyılda yaşamış olan Neoplatonist Damascius “Philosophical History / Vita Isidori” adlı eserinde Eusebeus adlı bir adamın bir gece yarısı aniden Emesa'dan uzaklaşma gibi garip bir dürtü duyduğunu ve üzerinde Athena tapınağının inşa edildiği dağa kadar gittiğini, orada dinlenirken gökyüzünde duran bir ateş topu ve yanında da devasa bir aslan gördüğünü söylemiştir. Eusebius bu taşın *baetylos* olduğunu anlamış, taşı almış ve ona hangi tanrıya ait olduğunu sormuş, taş ise Gennaios'a ait olduğunu söylemiştir. (Dam. *Isid.* 203; Zintzen 1967: 276; Athanassiadi 1999: 309, 138). *Baetylos*'u alıp kıyafetinin içinde saklamış, taşın iradesine köle olmuş ve onun söylediği kehanet şarkılarını yorumlamaya başlamıştır (Marinatos 2009: 75).

Bazı Geç Antik Çağ ve Bizans kaynaklarında *baetylos* terimi tamamen Yunan kökenli olarak gösterilmiştir. Etymologicum Magnum'da *baetylos* tamamen mitolojik bir öge olarak geçmekte ve Kronos'un Zeus yerine yuttuğu taşı ifade etmektedir (Moore 1903: 201).

Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda Güneş Kültü

Roma ve Yunan mitolojisinde ışık ile özdeşleştirilen Apollon, Zeus ve Leto'nun oğlu ve Artemis'in ikizidir ve sanatın ve müziğin tanrısıdır (Hes. *Theog.* 918). Aynı zamanda kâhin olma özelliği taşıyan Apollon, Yunan dünyasının her bir köşesinde yaygın bir şekilde tapınım görmektedir. Işık denildiğinde akla gelen diğer tanrı ise Helios'tur. Gaia ve Uranos'un çocukları Hyperion ve Theia'nın oğlu olan Helios güneşi simgelemektedir (Hes. *Theog.* 371). Her sabah atlarının çektiği arabasını gökyüzünde doğudan batıya süren ve yeryüzü ve gökyüzünü aydınlatan bir arabacı olarak tasvir edilen Helios'a (Hom. *Il.* 7.422), tapınım çok yaygın olmamakla beraber (Aristoph. *Peace*, 406, 410; Davidson 2007: 205; Larson 2007: 68), tanrının özellikle Rhodos'ta büyük saygı gördüğü bilinmektedir (Nillson 1906: 427). Helios'a tapınımın erken dönemde başladığı (Farnell 1909, 419) ancak Geç Hellenistik dönemde yoğunlaştığı düşünülmektedir (Parker 1999: 676; Scullion 2007: 200).

Helios'un Roma Pantheonundaki karşılığı Sol'dur (Rose Scheid 1999: 1420-142; Gordon 2001: 692-693; Matern 2002: 20-21). Roma İmparatorluğu'nda Elagabalus ile başlayan¹¹ Güneş

⁷ “And Ouranus, having succeeded to his father's rule, took to himself in marriage his sister Ge, and begot by her four sons, Elos who is Kronos, and Baitylos, and Dagon who is Siton, and Atlas.” “... ve Ouranus, babasının saltanatına halef olduktan sonra, kız kardeşi Ge ile evlendi ve ondan dört oğlu oldu: Kronos olan Elos, Baitylos, Siton olan Dagon ve Atlas.”

⁸ “φησί, «ἐπενόησε θεὸς Οὐρανὸς βαίτυλια, λίθους ἐμψύχους μηχανησάμενος. ...the god Ouranos invented baetyls, devising stones imbued with soul...”

⁹ “...Ἕλλησι τιμᾶς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον ἀργοὶ λίθοι...At a more remote period all the Greeks alike worshipped uncarved stones instead of images of the gods.”

¹⁰ Paus., Boiotoia, IX.27.1 ; Akhaia, VII.22.4; Attika I.44.2 ; Arkadia VIII.48.6.

¹¹ Elagabalus'tan önce Hadrianus, Marcus Aurelius ve Lucius Verus, Commodus ve Septimius Severus dönemlerinde Sol Invictus'a tapınımına dair epigrafik ve numismatik kanıtlar bulunmaktadır ancak tanrının resmi olarak kültleşmesi Elagabalus döneminde gerçekleşmiştir. Halsberghe 1972: 45-50; Watson 1999: 188.

Kültü (Halsberghe 1972: 35), MS 3. yüzyılda, Asker İmparatorlar döneminde önem kazanarak gerçek bir kült haline gelmiştir (Farnell 1909: 420; Nillson 1960: 32; Hoffman 1963: 117). Özellikle Gallienus ve Valerianus’un ortak hükümdarlığı zamanında tanrıya tapınım yoğunlaşmaya başlamıştır (Hijmans 1996: 135). Hatta Gallienus kendisini Tanrı Sol’un koruması altında ilan etmiştir (Southern 2015: 152). Aurelianus ile beraber Sol Invictus kültü en parlak dönemine ulaşmış, imparator Tanrıyı “*dominus et deus imperii Romani*” ilan etmiştir (Halsberghe 1972: 139). İmparator Aurelianus üç aşamalı politikasıyla güneş kültünün imparatorluk genelinde yerleşmesini sağlamıştır (SHA, *Aurel.* 35.3; Homo 1904: 184). İlk aşama Sol’un Roma İmparatorluğu’nun resmi baş tanrısı olarak ilan edilmesi, ikinci aşama Roma’da tanrı için tapınak inşa edilip festivaller düzenlenmesi, son aşama ise kültün devamlılığını sağlamak için rahip okullarının kurulmasıdır (Halsberghe 1972: 138-148). Bu reformlar sayesinde Yenilmez Güneş / Sol Invictus, Roma imparatorluğunun resmi dini Hıristiyanlık olarak kabul edilene kadar tapınım görmüştür (Halsberghe 1972: 173; Hijmans 1996: 118).

Emesa Baetylos’u ve Elagabalus

Günümüz Suriye’sinde bulunan Emesa kentinde El-Gabal, Elagabalus, Alagabalus, Eliogabalus ve Heliogabalus gibi isimlerle adlandırılan bir güneş tanrısına yoğun bir tapınım görülmektedir¹². Tanrının Emesa’da altınlar ve mücevherlerle donanmış altı sütunlu görkemli bir tapınağının bulunduğu, tapınağın içinde kutsal baetylosun ve onun üzerinde veya yanında bir kartalın durduğu bilinmektedir (Halsberghe 1972: 64). Herodianus da bize bu tapınakta konik biçimli büyük ve siyah bir taşın yer aldığını söylemiş (Hdn., V.6.6–7), ayrıca taşın üzerinde bazı küçük çıkıntılar olduğunu ve insanların bunu adeta güneş gibi görüp ona cennetten gönderilmişçesine taptığını da eklemiştir (Hdn., V.3).

Bahsedilen güneş tanrısının ileri gelen rahiplerinden biri de gelecekte Roma İmparatoru olacak olan Varius Avitus Bassianus’tur (Halsberghe 1972: 62; Turcan 1985: 15). Kendisi Emesa’da tanrı El-Gabal’ın baş rahibi olan Iulius Bassianus’un torunu Iulia Soaemias’ın oğlu ve Iulia Maesa’nın torunu olarak Syria kökenli güçlü bir aileden gelmekteydi (Halsberghe 1972: 41-43). Macrinus’un 218’de devrilmesinin ardından imparator olunca adını sadık hizmetkârı olduğu tanrısının adı olan Elagabalus olarak değiştirmiştir (SHA, *Heliogab.* I,I,6).

İmparator olduktan sonra Roma’ya gitmek zorunda olan Elagabalus, çok sevdiği tanrısının kutsal taşını ardında bırakmak istememiş ve onu da yanına alarak¹³ yola çıkmıştır (Turcan 1985: 29-32; Frey 1989: 76). 218-219’da kışı geçirmek için Nikomedia’da konaklayan imparator burada Roma dininde birtakım değişiklikler yapmak istediğinin sinyallerini vermiştir (Hdn., V.5.1-3). Roma’ya Senatus binasına asılmak üzere bir portresini yaptırmıştır. Portrede kendisi rahip olarak tanrısına kurban sunarken resmedilmişti (Hdn., V.5.6). Elagabalus bu portrenin

¹² Lenormant 1877: 310. Lenormant bu tanrının aslında önceden Sümer ve Akkad’lılar tarafından tapınım gören, sonradan Kaldea ve Babillerin de kabul ettiği ateş tanrısı Gibil olduğunu söylemekte, Gibil’in “Siyah Taş Tanrısı” anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu sebeple ateş tanrısı Gibil’in Suriye halkı tarafından güneş tanrısı olarak tapınım görmüş olmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Lenormant 1877: 313-314. Halsberghe ise tanrının isminin Canaan (günümüz Filistin) kökenli olduğunu ve Gabal teriminin Aramice yüksek yerleri betimlemek için kullanıldığını söylemekte ve bu sebepten ötürü El-Gabal’ın önceleri bir tür Dağ Tanrısı olduğunu düşünmektedir. Halsberghe 1972: 62. Turcan da Gabal’ın bir dağ tanrısı olduğu fikrine katılmaktadır. Turcan 1985: 32. Elagabal isminin etimolojik kökeni Jean Réville tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Réville 1886: 240-245.

¹³ Bazı araştırmacılar baetylosun Roma’ya İmparator Elagabalus ile değil, onun gelişinden sonra, 220 yılında getirildiğini söylemektedirler. Woytek 2019: 212, 43.

özellikle Senatus mensuplarının Curia'ya girerken önünde buhur yakıp şarap döktüğü Victoria heykelinin üzerine¹⁴ asılmasını emretmiştir (Hdn., V.5.3). İmparator bu emriyle Sol Invictus Elagabal'ın diğer tanrılardan daha üstün görüleceğini işaret ettiği gibi halkını önceden alıştıran kendisini yadırgamamalarını da garantiye almıştır (Cass.Dio, LXXX.3.2 ; Herodian V.5.5-7).

İmparatorun Thrakia, Moesia ve Pannonia üzerinden Roma'ya geldiği düşünülmekte (Turcan 1985: 95) ve giriş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 219 yılının Temmuz-Eylül ayları arasında olmalıdır¹⁵. Elagabalus, baetylosu Roma'ya oldukça ilginç bir törenle tanıtmıştır. Baetylosu sürücüsü olmayan, kar beyaz atların çektiği, altınlarla ve süslü disklerle kaplı bir quadrigaya koydurmuş, kendisi de atlı arabanın önünde ama yüzünü tanrıya dönük olacak şekilde geri geri yürümüştür (Hdn.,V.7.7-8). Ardından da Palatinus Tepesi'ne *Heliogabalium* adlı bir tapınak yaptırarak orada muhafaza edilmesini sağlamıştır (SHA, *Heliogab.* I,3,4 ; Halsberghe, 1972: 62; Turcan, 1985: 121; Icks, 2010: 337).

Antik kaynaklarda Elagabalus garip, gülünç ve barbar olarak nitelendirilmektedir. Herodianus, Elagabalus'un mor ve altından dokunmuş, Fenike ve Med esintileri taşıyan süslü kıyafetler giydiğini, değerli taşlardan takılar, taçlar kullandığını (Hdn., V.5.3-4) ve makyaj yaptığını (Hdn., V.6.10) söylemektedir. Hatta imparatorun Roma'ya girerken toga giymek istemediğini ve büyükannesi Iulia Maesa'nın halka "yabancı ve barbar" görünmemesi için onu ikna etmeye çalıştığını ama başarılı olamadığını da belirtmiştir (Hdn., V.5.5-6). Elagabalus Roma halkının gözünde müzik eşliğinde danslar eden (Hdn., V.5.9. ; Cass.Dio, LXXIX.14.3), sık sık oyunlar düzenleyip ziyafetler veren (Hdn., V.6.6. ; Cass.Dio, LXXIX.9.2) ve cinsel aşırılıkları olan (Cass. Dio, LXXIX.13; SHA, *Heliogab.* I,6,1) bir imparatordu. Historia Augusta'da, tanrısına sunduğu kurbanlar arasında insanların olduğu, hatta İtalya'nın dört bir yanından soylu ailelerin çocuklarını toplayıp onları kurban ettiği söylenmektedir (SHA, *Heliogab.* I,8.1). Halkın gözündeki olumsuz imajını, evlenmeleri yasak olan Vesta rahibelerinden Iulia Aquilla ile evlenerek pekiştiren Elagabalus, bir başrahip ve başrahibenin evliliğinden tanrısal çocuklar doğacağını umduğunu söyleyerek kendini savunmuştur (Cass. Dio, LXXX.9.3; Hdn., V.6.2; SHA, *Heliogab.* I,6,6). Ayrıca kendisinden sonra tanrı Elagabal'ı önce Athena (Hdn., V.6.3), sonra da Fenike kökenli tanrıça Urania ile evlendiren (Hdn.,V.6.4; Cass. Dio, LXXX.12) imparator Roma ve Emesa dinleri arasında bir bağ kurmayı amaçlamıştır (Icks 2006: 175).

Halsberghe ve Turcan'a göre Elagabalus, Roma İmparatorluğu'nu evrensel bir din altında toplama amacını gütmektedir. Halsberghe'ye göre imparator kendi tanrısını yüceltip, diğer kült unsurlarını da kendi amacına uygun şekilde tanrısının kültüne tabi kılmaya ve kendi kültürünü evrensel hale getirmeye çalışmıştır (Halsberghe 1972:104). Turcan'a göre din birliği olmadan Roma'nın uluslarüstü bir imparatorluk olması mümkün değildir ve imparator halkına tam olarak bu fikri empoze etmeye çalışmıştır (Turcan 1985: 55). Halsberghe ve Turcan, Elagabalus'un kültürünü, dördüncü yüzyılın sonunda imparatorluğun resmi dini olacak olan Hıristiyanlığın erken bir öncülü olarak yorumlamaktadır (Icks 2009: 2).

Elagabalus Dönemi Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosu

¹⁴ Sidebottom, Herodianus'un imparatorun portresinin bulunduğu yer konusunda yanlış olabileceğini düşünmektedir. Sidebottom 1998: 2786, 54.

¹⁵ Eutropius Elagabalus'un Roma'ya girdikten 2 yıl 8 ay sonra öldürüldüğünü söylemektedir. Eutr. VIII, 22. Cassius Dio ise Elagabalus'un Macrinus'a galip geldiği savaştan 3 yıl, 9 ay ve 4 gün sonra öldürüldüğünü söylemiştir. Bu hesaba göre 219 yılının temmuz ayı başına denk gelmektedir. Cass. Dio, LXXIX.3.3.

İmparatorun Emesa’dan Roma’ya uzanan yolculuğu, imparatorluğun sikkeleri üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Antiokheia ve Roma’da darp edilen devlet darbi sikkelerinde ve Syria’da Laodikeia ad Mare ve Iudaia’da Aelia Capitolina kentlerinin sikkelerinde bu yolculuğa dair betimler görmekteyiz¹⁶.

Küçük Asya kentlerinden ise Anazarbos (**Resim 1**), Hierapolis-Kastabala (**Resim 2**), Iuliopolis (**Resim 3**), Prusias ad Hypium (**Resim 4**), Ephesos (**Resim 5**) ve Hierapolis (**Resim 6**) kentleri sikkeleri üzerinde baetylosun Roma’ya taşınma sahnesine yer vermiştir¹⁷ (**Resim 12**) Sikkeler üzerinde baetylos quadriganın üzerinde durmakta, taşın üzerinde de kartal yer almaktadır. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala dışındaki kentlerin sikkeleri üzerindeki betimler Antiokheia ve Roma devlet darbi sikkeleriyle benzerlik göstermektedirler (**Resim 8-9-10-11**). Bahsedilen kentler bu arka yüz tiplerinden ilham almış olabilirler. Kilikia bölgesi kentlerinden Kolybrassos’ta da bir sikke üzerinde tapınak içerisinde Emesa baetylosu olabilecek bir anikonik taş bulunmaktadır¹⁸ (**Resim 7**).

Elagabalus’un Emesa’dan yola çıkıp Kappadokia, Galatia ve Bithynia üzerinden Roma’ya geldiği Cassius Dio tarafından aktarılmaktadır (Cass.Dio, LXXIX, 3,1.; LXXX.7.3.; Hdn.,V.5.3). İmparatorun önce Antiokheia’ya, sonra da Tarsos üzerinden Hacı Yolu (The Pilgrim’s Road)’nu (French 2016: 156-157) takip ederek Ankyra’ya geldiği düşünülmektedir. Ankyra’dan Nikomedia’ya ulaşmak için ise iki farklı alternatif yol bulunmaktadır. Şahin’e göre birinci yol Ankyra-Iuliopolis-Dableis-Tataion-Nikaia-Nikomedia, ikinci yol ise Ankyra-Krateria Flaviopolis-Neokaisareia-Gangra-Klaudiopolis-Prusias ad Hypium-Nikomedia’dır (Şahin 1984: 101-102).

Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala Antiokheia’ya oldukça yakındırlar. İmparator Antiokheia konaklaması sırasında bu kentlere uğramış, kentler de bu ziyareti kutlamak için sikke darbi yapmış olabilirler. Icks, Anazarbos sikkelerindeki at üzerindeki Elagabalus betimlerinden yola çıkarak bu tiplerin Adventus sikkesi olduğunu, dolayısıyla imparatorun kente gelmiş olabileceğini söylemektedir (Icks 2009: 114-115).

Iuliopolis de direkt olarak güzergâh üzerinde bulunduğundan imparatorun geçişini onurlandırmak için sikke darp etmiş olabilir. Halfmann da Prusias ad Hypium’da bulunan onurlandırma yazıtlarından yola çıkarak imparatorun bu kente gelmiş olabileceğini söylemiştir (Halfmann 1986: 230-231).

Güzergâh üzerinde bulunan dört kent dışında Ephesos ve Hierapolis’te bu sikke tipinin neden yer aldığı kentlerin politikaları ile ilgilidir. İki kent de ethnikonlarında “ΝΕΩΚΟΡΩΝ” ünvanları yer almaktadır. Ephesos’un imparator Elagabalus döneminde dördüncü kez neokoros ünvanı aldığı bilinmektedir. Kentin Elagabalus’a Antiokheia veya Nikomedia’dayken bir delegasyon göndermiş olabileceği ya da imparatorun Nikomedia’dayken Artemis Tapınağı’nı ziyaret etmek için Ephesos’a inmiş olabileceği düşünülmektedir (Prado 2003: 89; Burrell 2004: 76).

¹⁶ Antiokheia: RIC IV,195, RIC IV, 196a; Rome: RIC IV, 61d, RIC IV,144; Laodikeia ad Mare: RPC Online VI, 8143-44; Aelia Capitolina: RPC Online VI, 9036-9039.

¹⁷ Anazarbos: RPC Online VI. 7277; Hierapolis-Kastabala: RPC Online VI. 7472; Iuliopolis: RPC VI Online 3692.; Prusias ad Hypium: RPC Online VI 3525; Ephesos: RPC Online VI 4871; Hierapolis: RPC Online VI 10789.

¹⁸ Kolybrassos: RPC VI Online 10867.

Hierapolis de ilk Neokoros'unu Elagabalus döneminde almasına rağmen darp ettikleri sikkeler imparatorun Roma'ya dönüp yerleşmesinden sonraya tarihlendirilmektedir (Burrell 2004: 135). Kentin ünvanı 221 yılından daha önce aldığına ve Elagabalus'un kente bizzat uğradığına dair kanıt olmadığından, Emesa'dan Roma'ya dönüşü betimleyen sikkelerin geçmişe atıf yapmak için darp edildiği söylenebilir (Johnston 1984: 59). Kentlerarası ezeli rekabette imparatorun favori tanrısının kültünü benimsediğini ilan etmek, onun takdirini kazanmanın en etkili yollarından biridir. Ephesos da Hierapolis de bu politikayı izlemiştir.

Kolybrassos kentinde Elagabalus döneminde darp edilen sikkedeki tapınağın içinde anikonik bir taş bulunmaktadır. Bu taşın ne olduğu konusunda iki ihtimal bulunmaktadır. İlki taşın Emesa baetylosu olmasıdır. Sikke imparator Elagabalus döneminde basılmıştır ki taşın Roma'ya götürülüşü de bu dönemde gerçekleşmiştir. Taşın yüzeyinde küçük daire şeklinde süslemeler vardır. Herodianus Emesa baetylosunu tanımlarken taşın üzerinde çıkıntılarının olduğundan bahsetmiştir (Hdn., V.3), bu daireler bahsedilen çıkıntılar olabilir.

Taşın içinde bulunduğu tapınak da dikkat çekicidir. Eğik lentolu ve görkemli görünen bu tapınağın İmparator Elagabalus'un Roma'da inşa ettirdiği *Heliogabalium* olma ihtimali vardır. Sikke üzerinde baetylosu koruması için iki yanında griffon bulunması taşın saygı gördüğüne ve önemli olduğuna işaret etmektedir. Kolybrassos'un Roma'daki bu tapınağa sikkeleri üzerinde yer vererek tıpkı Ephesos ve Hierapolis gibi imparatorun kültünü kabul ettiğini göstermiş olması mümkündür. Kilikia'da yer alan gelişmekte olan küçük bir kent olarak Küçük Asya'daki diğer kentlerden sıyrılıp kendini göstermek için böyle bir yol izlemiş olabilir.

İkinci ihtimal ise taşın Kolybrassos'un yerel kültüne ait bir baetylos olmasıdır. Kilikia bölgesinde yer alan Lyrbe kentinin Severus Alexander, III. Gordianus, I. Philippus, Valerianus ve Salonina dönemlerinde darp edilen sikkeleri¹⁹ üzerinde iki masa arasında duran bir ağacın önünde bir baetylos betimi bulunmakta ve baetylosun üzerinde bir çelenk süslemesi görülmektedir (Erol 2017: 39). Perge kentinin koruyucusu Artemis Pergaia'nın İon düzeninde bir tapınak içerisinde baetylos tarzında betimleri sikkelerde yer almaktadır²⁰. Tanrıçanın bu şekilde tasvir edilmesi onun ana tanrıça Kybele'den evrildiğini göstermekte, yani kentte yerel bir kültürün devam ettirildiği anlaşılmaktadır. (Onurkan 1969: 309-310). Aspendos sikkelerinde üç sütunlu tapınak içerisinde Aphrodite Kastnietis'in kült heykelleri baetylos formunda tasvir edilmiştir²¹. Karşılaştırma yaptığımızda Kolybrassos baetylosu ile aralarında benzerlik görülmemektedir. Kentte yerel bir kültür olduğuna dair de elimizde başka bir ipucu bulunmamaktadır.

Kolybrassos'un tarih sahnesine pek çok kente göre daha geç çıkmış olması ve sikkede yer alan bu anikonik taşın sadece Elagabalus dönemine ait bir örneğinin olması yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Elimizdeki verilere dayanarak baetylosun yerel bir kültür objesi olmadığını, kentin baetylosu, Elagabalus'un Emesa Taş'ını Roma'ya taşımasından etkilenecek sikkeleri üzerinde gösterdiklerini düşünmek daha mantıklı görünmektedir.

Sonuç

¹⁹ Gordianus: RPC Online VII.2. 2600; I. Philippus: RPC Online VIII, 2927; I. Valerianus: SNG Levante 290; Salonina: SNG Levante 291.

²⁰ RPC Online VI, 6110- 6117-6124-6128.

²¹ RPC Online IX, 1067.

Anikonik taşlara tapınının kökeni MÖ 3. Binyıla kadar uzanmaktadır. Minos dinindeki yuvarlak taşları (Evans 1901: 99-204), Hititlerin açık hava tapınaklarında yer alan kutsal “huvası”leri (Carstens 2008: 75-76), ve Mısırlıların “benben”lerini (Marinatos 2009: 79) göz önünde bulundurduğumuzda bu kültürün tipik bir Akdeniz kültürü olduğu görülmektedir. Bu kültürde önemli yer tutan ve tanrının görünmeyen varlığını sembolize eden baetylos, günümüzde dikili taşlar, sütunlar ve hatta piramitleri dahi içine alan bir şemsiye kavram haline gelmiştir. Fonetik ve etimolojik olarak Fenike dilindeki “beth-el” kelimesine benzediğinden ötürü Sami kökenli olduğu düşünülen baetylos kavramının sadece Doğu uygarlıklarında görünmediği, Yunan ve Roma kültüründe de önemli yer tuttuğu aşıkardır. Dünyanın merkezi olarak anılan Delphi’deki Omphalos, Paphos’taki Aphrodite baetylosu, Ephesos’taki Artemis Tapınağı içinde yer alan baetylos, Pessinus’ta yer alan ve Romalıların II. Kartaca Savaşı sırasında Roma’ya götürdükleri Kybele taşı bu kutsal taşlara örnek gösterilebilir.

Emesa’nın güneş tanrısının baetylosu ise günümüz Suriye sınırlarında yer alan Humus kentinde, görkemli bir tapınağın içinde yer alan siyah bir taştır. Caracalla’nın ölümünden sonra imparator olmak için Macrinus ile mücadele edip galip gelen Bassianus, Syria’da yer alan lejyonlar tarafından imparator ilan edilmiş ve ilk iş olarak Roma dininde bir reform yapmak için kolları sıvamıştır. İmparator olmadan önce de Güneş tanrısının sadık bir inananı olan Bassianus Roma’ya giderken baetylosu yanına almış, adını Elagabalus olarak değiştirmiştir. Elagabalus Emesa’dan Roma’ya uzanan yolculuğunda Küçük Asya’dan geçmiş, Moesia ve Pannonia üzerinden imparatorluk başkentine varmıştır. Küçük Asya kentlerinden Anazarbos, Hierapolis-Kastabala, Ephesos, Hierapolis, Prusias ad Hypium, Iuliopolis ve Kolybrassos imparatorun yolculuğunu onurlandırmak için sikke darp etmişlerdir.

Kolybrassos dışındaki kentlerin sikkeleri baetylosun quadrigalar ile Roma’ya taşınması sahnesini içermektedir. Sikkeler detaylı olarak incelendiğinde Anazarbos ile Hierapolis-Kastabala ve Iuliopolis ile Prusias ad Hypium sikkelerinin birbirlerine benzediği görülmektedir. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala sikkelerinde quadriganın önden görünümü yer almakta, atlar şaha kalmış olarak görülmekte, quadriganın tam ortasında Emesa baetylosu, onun da üstünde cepheden görülen kanatları iki yana açık kartal betimi bulunmaktadır. Iuliopolis ve Prusias ad Hypium sikkelerinde ise quadriga, baetylos ve kartalı taşırken, hareket halinde görülmektedir. Ayrıca quadriga üzerinde üçer parasol vardır. Bahsettiğimiz bu benzerlikler kentlerin birbirlerine coğrafi yakınlığıyla açıklanabilir. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala kentleri Kilikia, Iuliopolis ve Prusias ad Hypium ise Bithynia eyaleti sınırları içindedirler ve birbirlerine yakındırlar. Ephesos ve Hierapolis sikkeleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Temel betimleme aynıdır ancak quadrigaların yönü birbirinden farklıdır, Ephesos sikkesindeki atlar şaha kalkmış durumdadır, Hierapolis’teki quadriga hareket halindedir. Kolybrassos’taki sikkede ise diğerlerinden tamamen farklı olarak baetylosu eğik lentolu, süslü bir tapınak içerisinde görüyoruz.

Sikkelerinin üzerinde Emesa Taşı’nı gördüğümüz bu yedi kent dışında imparator Elagabalus ve tanrı Heliogabalus / Sol Invictus’un onuruna sikke darbı yapan, festivaller düzenleyen kentler elbette bulunmaktadır. Attalea, Sardes ve Thyatira bu kentlerden bazılarıdır (Icks 2009: 4-5). Her ne kadar kentler imparatorun dikkatini çekmek için güneş tanrısını kabul ettiklerini ilan etseler de Elagabalus’un “Güneş Kültü” Roma geleneğince kabul edilemeyecek kadar egzotik ve yabancı görülmüştür. Özellikle tanrı Heliogabalus’u, Jupiter alternatifi olarak göstermeye çalışması ve kendisinin de halk tarafından uygun görülmeven davranışları nedeniyle imparator 222 yılında öldürülerek Tiber Nehri’ne atılmış (Hdn., V.8.8; SHA,

Heliogab., XVI.5-XVII.1-3.; Cass.Dio, LXXX, 20), Emesa Taşı da ait olduğu yere geri dönmüştür (Hdn., VI.6).

Katalog

1. Anazarbos

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNΕΙNOC CEB; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sola.

AY: ANAZAPBOY MHTPOΠIO B Γ AMK; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriganın önden görünümü. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, cepheden.

Ref: RPC VI. 7277.

2. Hierapolis-Kastabala

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNINOC; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: KACTABAΛEΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriganın önden görünümü. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, cepheden.

Ref: RPC VI. 7472.

3. Iuliopolis

Iulia Paula

ÖY: IOYΛIA KOPNHΛIA ΠAYΛA CEB; Iulia Paula'nın giyimli büstü, sağa.

AY: IOYΛIOΠOΛEITΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 3692.

4. Prusias ad Hypium

Iulia Paula

ÖY: IOY KOP ΠAYΛA ΓEB; Iulia Paula'nın giyimli büstü, sola. Elinde gelincik.

AY: ΠPOYΓIEΩN ΠPOΓ YΠIΩ; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 3525.

5. Ephesos

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNΕΙNOC CEB; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: ΕΦECIΩN Δ NEΩKOPΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 4871.

6. Hierapolis

Elagabalus

ÖY: AY K MA AYP ANTΩNΕΙNOC CE; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: IEPAIΠOΛEITΩN NEΩKOPΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriga ilerliyor, sola, öndeki atın başı sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 10789.

7. Kolybrassos

Elagabalus

ÖY: A K M AYP ANTΩNNEINOC CEB; Elagabalus’un defne çelenkli, Gorgon desenli zırlı büstü, sağa.

AY: ΚΟΛΥΒΡΑΚΚΕΩΝ; İki sütunlu eğik lentolu, içinde baetylos bulunan tapınak, baetylosun iki tarafında grifon.

Ref.: RPC VI, 10867.

8. Antiokheia

Elagabalus

Denarius

ÖY: ANTONINVS PIVS FEL AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI ELAGABAL; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 195.

9. Antiokheia

Elagabalus

Aureus

ÖY: MP CAES M AVR ANTONINVS P F AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI ELAGABAL; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 196A.

10. Roma

Elagabalus

Aureus

ÖY: IMP ANTONINVS PIVS AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: CONSERVATOR AVG; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan quadriga, sola. Quadriganın üzerinde kartal, ağzında çelenk, başı sola. Quadriga üzerinde yıldız.

Ref.: RIC IV, 61d.

11. Roma

Elagabalus

Denarius

ÖY: IMP ANTONINVS AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 144

Kısaltmalar

RIC: Roman Imperial Coinage

RPC: Roman Provincial Coinage

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristoph. Aristophanes, *Peace*
The Complete Greek Drama 2, Ed. W. J. Oates ve E. O'Neill (Jr.), New York, 1938.
- Cass.Dio. Cassius Dio, *Rhomaika*
Roman History X: Books 71-80, Çev. Earnest Cary, Herbert B. Foster, Cambridge, 1927.
- Eutr. Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*
Abridgement of Roman History, Çev. ve Rev. John Selby Watson, Londra, 1853.
- Hdn. Herodian. *History of the Empire II.5-8*, Çev. C. R. Whittaker, Cambridge, 1970.
- Herodian I.1-5, Kaynak:
<https://www.livius.org/sources/content/herodian-s-roman-history/>
(Çevrimiçi: 1.8.2023).
- Hes. Hesiodos, *Theogony*
The Homeric Hymns and Homerica, Çev. Hugh G. Evelyn-White, Theogony, Cambridge/Londra, 1914.
- SHA. Scriptorum Historiae Augustae, *Historia Augusta II.17*
Antoninus Heliogabalus, 26. Aurelianus, Çev. David Magie, Rev. David Rohrbacher, Cambridge, 2022.
- Hom. Homeros, *Ilias*
Homeros, *The Iliad*, Çev. A.T. Murray, Ph.D, Cambridge/Londra, 1924.
- Paus. Pausanias, *Periegesis Hellados*
Description of Greece, I. 1-2 (Attica and Corinth), 1918; IV: 8.22-10 (Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri) 1935; III: 6-8.21 (Elis 2, Achaia, Arcadia) 1933, Çev. W. H. S. Jones, Cambridge.
- Plin. Nat. Plinius, *Naturalis Historiae*
Natural History, X.36-37, Çev. D. E. Eichholz, Cambridge, 1962.

Modern Kaynaklar

- Athanassiadi 1999 Athanassiadi, P., *Damascius: The Philosophical History, text with translations and notes*, Atina, 1999.
- Auffart 1996 Auffart, C., "Baitylia", *Der Neue Pauly*, Stuttgart, 1996, 405-406.

“Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetyloları”, *MASROP E-Dergi* 17.2, 2023, 14-32.

- Butcher 2016 Butcher, K., “Baetylomania: Coinage And Communal Memory in The Roman East” *Berytus Archaeological Studies*, 56, 2016, 235-255.
- Baumgarten 1981 Baumgarten, A. I., *The Phoenician History of Philo of Byblos: A Commentary*, Leiden, 1981.
- Burrell 2004 Burrell, B., *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden/Boston, 2004.
- Bochart 1646 Bochart, S., *Geographia Sacra Seu Phaleg et Canaan*, Cadomus, 1646.
- Carstens 2008 Carstens, A. M., “Huvasi Rocks, Baityloi, and Open Air Sanctuaries in Karia, Kilikia, And Cyprus” *Olba* XVI, 2008, 73-93.
- Cook 1940 Cook, A. B., *Zeus: A Study in Ancient Religion* III.I, Cambridge, 1940.
- Cumont 1911 Cumont, F., *The Oriental Religions in Roman Paganism*, Chicago, 1911.
- Davidson 2007 Davidson, J., “Time and Greek Religion”, Ed. Ogden, D., *A Companion To Greek Religion*, Oxford, 2017, 204-218.
- Düring 1951 Düring, I., *Chion of Heraclea. A novel in letters*, Göteborg, 1951.
- Eliade 1958 Eliade, M., *Patterns in Comparative Religion*, Londra/New York, 1958.
- Erol 2017 Erol, A., “Lyrbe ve Sikkeleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 277, 2017, 37-39.
- Evans 1901 Evans, A. J., “Mycenaean Tree and Pillar Cult and Its Mediterranean Relations”, *The Journal of Hellenic Studies*, 21, 1901, 99-204.
- Falconnet 1722 Falconnet, C., “Dissertation sur les Bætyles”, *Memoires de L’académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres* VI. Paris, 1722, 513-532.
- Farnell 1909 Farnell, L. R., *Cults of the Greek States*, 5, Oxford, 1909.
- French 2016 French, D. H., *Roman Roads & Milestones of Asia Minor*, Milestones, 3, British Institute at Ankara, 2016.
- Frey 1989 Frey, M., *Untersuchungen zur Religion und zur Religionspolitik des Kaisers Elagabal*, *Historia Einzelschriften* LXII, Stuttgart, 1989.
- Gaifman 2008 Gaifman, M., “The Aniconic Image of the Roman Near East”, Ed. T. Kaizer, *The Variety of Local Religious Life in the Near East in the Hellenistic and Roman Periods*, Leiden/Boston, 2008, 37-72.
- Gordon 2001 Gordon, R. L., “Sol”, Ed. H. Cancik ve H. Schneider, *Der Neue Pauly*, 11 (Sam-Tal), Stuttgart, 2001, 692-695.

- Halfmann 1986 Halfmann, H., *Itinera Principum, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien 2, Stuttgart, 1986.
- Halsberghe 1972 Halsberghe, G., *The Cult of Sol Invictus, Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire Romain* 2, Leiden, 1972.
- Hijmans 1996 Hijmans, S. E., "The Sun Which Did Not Rise in The East; The Cult of Sol Invictus in The Light of Non-Literary Evidence", *Babesch* 71, 1996, 115-150.
- Hoffmann 1963 Hoffmann, H., "Helios", *Journal of The American Research Center in Egypt* 2, 1963, 117-124.
- Homo 1904 Homo, L. P., *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien (270-275)*, Paris, 1904.
- Icks 2006 Icks, M., "Priesthood and imperial power: The religious reforms of Heliogabalus, 220-222 AD", Ed. De Blois, L., Funke, P., Hahn, J., *The Impact of Imperial Rome on Religions, Ritual and Religious Life in The Roman Empire*, 2006, 169-178.
- Icks 2009 Icks, M., "Empire of The Sun? Civic Responses to the Rise And Fall of Sol Elagabal in The Roman Empire", *Ritual Dynamics and Religious Change in the Roman Empire, Proceedings of The Eighth Workshop of The International Network Impact of Empire*, Heidelberg, 2009, 111-120.
- Icks 2010 Icks, M., "From Priest to Emperor to Priest-Emperor: The Failed Legitimation of Elagabalus", Ed. A. J. Turner, J.H.K.O, Chong-Gossard, F.J. Vervaeet, *Private and Public Lies: The Discourse of Despotism and Deceit in The Graeco-Roman World*, Leiden-Boston 2010, 331-341.
- Johnston 1984 Johnston, A., "Hierapolis Revisited" *The Numismatic Chronicle* 144, 1984, 52-80.
- Lagrange 1905 Lagrange, Le P. M-J., *Études sur les Religions Sémitiques*, Revue et Augmentée, Lecoffre, Paris, 1905.
- Larson 2007 Larson, J., "A Land Full of Gods: Nature Deities in Greek Religion", Ed. Ogden, D., *A Companion To Greek Religion*, Oxford, 2007, 56-70.
- Lenormant 1877 Lenormant, F., "Baetylia", Ed. Daremberg, C. V., Saglio, E., *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines I.*, Paris, 1877, 642-47.
- Marinatos 2009 Marinatos, N., "Meta-Mythology of Baetyl Cult": The Mediterranean Hypothesis of Sir Arthur Evans and Fritz Graf", Ed. Dill, U., Walde, C., *Antike Mythen: Meiden, Transformationen und Konstruktionen*, Berlin, 2009, 75-80.

“Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları”, *MASROP E-Dergi* 17.2, 2023, 14-32.

- Matern 2002 Matern, P., *Helios und Sol, Kulte und Ikonographie des griechischen und römischen Sonnengottes*, İstanbul, 2002.
- Moore 1903 Moore, G. F., “Baetylia”, *American Journal of Archaeology* 7.2, 1903, 198-208.
- Newton 1987 Newton, H. A., “The Worship of Meteorites” *American Journal of Science* 4, III.13, 1987, 1-14.
- Nilsson 1906 Nilsson, M. P., *Griechische Feste von Religiöser Bedeutung, Mit Ausschluss der Attischen*, Leipzig, 1906.
- Nilsson 1960 Nilsson, M. P., *Opuscula Selecta Linguis Anglica, Francogallica, Germanica Conscripta*, Lund, 1960.
- Onurkan 1969: Onurkan, S., “Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia”, *Belleten* 131.33, 1969, 303-323.
- Overback 1864 Overback J., “Über das Cultusobjekt bei den Griechen in Seinen Ältesten Gestaltungen”, *Berichte über die Verhandlungen der königlich-sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, philologisch-historische Klasse*, 16, 1864, 121-172.
- Parker 1999 Parker, R., “Helios”, Ed. Hornblower, S., Spawforth, A., *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1999, 676-677.
- Prado 2003 Prado, L., “Iter Principis: Elagabal’s Route from Emesa to Rome?” *Tsukuba Area Studies*, 21, 2003, 59-100.
- Reville 1886 Reville, J., *La religion a Rome sous les Severes*, Paris, 1886.
- Rose ve Scheid 1999 Rose, H. J. ve Scheid, J., “Sol”, Ed. S. Hornblower, A. Spawforth, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1999, 1420-1421.
- Schmitz 1867 Schmitz, L., “Baetylus”, Ed. Smith, W., *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* I, Boston, 1867.
- Scullion 2007 Scullion, S., “Festivals”, Ed. Ogden, D., *A Companion to Greek Religion*, Oxford, 2007, 190-203.
- Sidebottom 1998 Sidebottom, H., “Herodian’s Historical Methods and Understanding of History”, Ed. Wolfgang Haase, De Gruyter, *Teilband Sprache und Literatur. Einzelne Autoren Seit der Hadrianischen Zeit und Allgemeines zur Literatur des 2. und 3. Jahrhunderts*, 34.4, Berlin/Boston, 1998, 2775-2836.
- Smith 1889 Smith, W. R., *Lectures on the Religion of the Semites*, New York, 1889.

- SNG Levante 1986 *Sylloge Nummorum Graecorum, Switzerland I, Levante-Cilicia*, E. Levante, Zurich, 1986.
- Southern 2015 Southern, P., *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York, 2015.
- Şahin 1984 Şahin S., “Zwei Meilensteine aus der Gegend von Claudiopolis-Krateia”, *Epigraphica Anatolica* 3, 1984, 101-105.
- Watson 1999 Watson, A., *Aurelian and the Third Century*, Londra/New York, 1999.
- Woytek 2019 Woytek, B. E., “Elagabalus and the “Aedes Dei Invicti Solis Elagabali” in Rome: The Numismatic Evidence”, *The Numismatic Chronicle* 179, 2019, 205-224.
- Yaman 2013 Yaman, Ş., *Eski Yakındoğu’da Anikonik Tapınma İşaret Eden Bir Kült Nesnesi Olarak Baitylos*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2013.
- Zintzen 1967 Zintzen, C., *Damascii Vitae Isidori Reliquiae*, Hildesheim/Olms, 1967.

Elektronik Kaynaklar

İncil-Bible: <https://www.bible.com/bible/111/GEN.28.NIV> (Ekim 2023)

RIC, *Roman Imperial Coinage*: (<http://numismatics.org/ocre/>) (Ekim 2023)

RPC, *Roman Provincial Coinage*: (<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk>) (Ekim 2023)

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12. Elagabalus Döneminde Darp Ettikleri Sikkeler Üzerinde Baetylos Bulunan Küçük Asya Kentleri (Sinem Güzel Yıldırım)